

Årg. 9 – 2017

TID-SKRIFT

DEGAUVIS — De Gamla Urens Vänner I Stockholm

TID-SKRIFT

TID-SKRIFT ges ut av DEGAUVIS — De Gamla Urens Vänner I Stockholm.

DEGAUVIS har ett femtiotal medlemmar, vilkas stora intresse är antika ur, urmakerikonst och tidmätningens historia. Några av föreningens medlemmar är fackmän, som alltså har urmakeri som yrke, övriga representerar en mångfald olika yrken, men är hängivna amatörer. Föreningens främsta mål är att samla och sprida kunskap.

Kontakta oss gärna genom admin@degauvis.se

DEGAUVIS är en av fyra fristående lokala föreningar. Förutom i Stockholm finns föreningar i Göteborg, Malmö och Östergötland. Se www.dguv.se

TID-SKRIFT kommer ut en gång om året. Författarna svarar för innehållet i sina artiklar. Artiklarna i sin helhet eller delvis får användas efter angivande av källa.

Adress: c/o Eric Read, Valhallavägen 4A 3 tr 114 22 STOCKHOLM
070 879 69 74, www.degauvis.se, admin@degauvis.se

Redaktör och ansvarig utgivare Eric Read 08-540 20586, eric.read@telia.com
Redaktionskommitté: Roland Christell, Anders Eriksson och Bo J. Ronnerstam.

Välkomna, senast i november 2017, med manusbidrag till nästa nummer, som beräknas komma ut i mars 2018.

Innehållsförteckning

Inledare	<i>Eric Read</i>	3
Victor Kullberg — "KRONOMETERKUNGEN"	<i>Peter Borgelin</i>	4
Horologium Horribile	<i>Roland Christell</i>	33
UG—Universal	<i>Lars Laväng</i>	36
Ett comtoiseur med ovanlig gång	<i>Anders Eriksson</i>	39
"Stuket på dinkan" - den del av ackuratessen som bäraren ser	<i>Lars Laväng</i>	43
Två precisionsur av Per Cederberg i Vinnslov	<i>Bertil Norin</i>	45
William H. Samelius—en mycket speciell urmakare	<i>Bo J. Ronnerstam</i>	50
DEGAUVIS — året som gått 2016	<i>Peter Stammler</i>	52
DGUV Göteborg – verksamheten 2016	<i>Lars Laväng</i>	53
DGUV Malmö – året som gått 2016	<i>Peter Borgelin</i>	54
DGUV Östergyllen – verksamhetsberättelse 2016	<i>Gunnar Wenngren</i>	55

*Omslagsbilden Skeppskronometer Victor Kullberg London no 5254.
Foto Peter Borgelin.*

Tryckt: **Täbykopia AB** www.tabykopia.se

Årets nummer av TID-SKRIFT innehåller ingående beskrivningar av skeppskronometrar och fickur som Victor Kullberg tillverkat. Han är en av flera svenska urmakare som varit verksamma utanför Sverige. Victor Kullberg lämnade Sverige som välutbildad urmakare och öppnade en egen verkstad i London omkring 1855, och blev kvar där till sin död 1890. Hans utomordentliga skicklighet som kronometerurmakare är ingående beskrivet i Peter Borgelins artikel.

En annan urmakare med svensk bakgrund är William Samelius som var verksam som lärare och rektor för Elgin Watch College i USA under 33 år. Om honom har Bo Ronnerstam skrivit en artikel.

I släkten Samelius fanns sex generationer urmakare. Per Franzen har skrivit om släkten i TID-SKRIFT Årg 2 och om William Samelius fars Knut Wilhelms balansspiral kan man läsa i TID-SKRIFT Årg 3. <http://degauvis.se/>

Per Cederberg i Vinslöv var också en skicklig svensk kronometerurmakare. Han arbetade 13 år som urmakare i Berlin. Bertil Norin har bidragit med en artikel om honom.

Om klockmodet och om Torun Bülow-Hübes bidrag till designen av Harald Jensens armbandsur har Lars Laväng skrivit.

Lars har också bidragit med en artikel om UG—Universal Genève.

I en övergiven låda, hos DEGAUVIS sekreterare, hittade Anders Eriksson ett comtoiseur med ovanlig gång. Anders har ingående beskrivit sitt arbete med att få uret att fungera.

Ett "horologium horribile" har nog många urmakare haft på arbetsbänken men inte sådana som Roland Christell skrivit om.

Under det gångna året har alla urintresserade haft nöjet att kunna besöka en utställning på Slottet i Stockholm.

Slottets samtliga ur inklusive en del ur som vanligtvis är undanställda ingick i utställningen. Kungen höll ett engagerat öppningstal där han nämnde att hans intresse för klockor väcktes när han som barn sett och hört klockorna på slottet.

Medlemmar i samtliga DGUV-föreningarna besökte utställningen. Sofia Reuterdahl som, efter Kjell Pettersson, har ansvaret för att slottets klockor går och blir väl underhållna visade utställningen för DGUV Göteborg och Östergyllen tillsammans med urmakarskolans elever.

DEGAUVIS tornursgrupp har på eget initiativ fått tornuret i gamla tennistadion att fungera.

Glädjande nog har tornursgruppen också blivit kontaktad av en byggnadsantikvarie på Reichmanns Antikvarier AB som vill att offentliga ur på byggnader ska fungera.

När fasader på antikvariskt skyddade byggnader ska renoveras eller förändras måste byggnadsantikvarier anlitas. Urtavlorna måste i det sammanhanget tas tillvara.

I Stockholm och andra städer finns det gått om fasadur som inte fungerar, men som antagligen med minimala åtgärder skulle kunna visa tiden igen.

Ett ur, som efter att ha stått länge, nu går igen är tornuret på östra kanslihuset på Svensksundvägen på Skeppsholmen.

Därutöver har gruppen varit i Årsta slott, och efter många turer fått tillfälle att där se ett tornur från mitten av 1600-talet. Det står bra på vinden där det står. Vi har föreslagit att ett elektriskt urverk installeras så visaren kan gå igen.

Victor Kullberg — ”KRONOMETERKUNGEN”

Peter Borgelin

"Kronometerkungen" är författarens eget epitet på Sveriges utan jämförelse främsta urmakare genom tiderna, Victor Kullberg. I England liksom i världen i övrigt fick han smeknamnet:

"Prince of Chronometers".

Victor Kullberg, f. 1824 - d. 1890.

Träsnitt från tidningen "Svalan" år 1872.

I samråd med redaktören så begränsar vi av utrymmesskäl artikeln till att beskriva några utvalda ur och i denna kortfattade inledning summariskt nämna en del om Kullbergs liv.

Victor Kullberg (VK) föddes 1824 på Gotland. Fadern, som härstammade från Skåne, var gördelmakaren Johan Kullberg, f. 1800 - d. 1876.

VK lär under sin uppväxt ha haft svårt att läsa och koncentrera sig på skolarbetet. Däremot förfogade han över ett överflöd av energi. Han var rastlös och arbetade ofta med sina handverktyg, bl.a. tillverkade han mekaniska rättor och grodor samt en liten ångbåt som färdades över

Visby hamn. VK:s fader beklagade sig över sonens ointresse för skolan för sin bror, Nils Kullberg, som var guldsmed. Denne rådde honom att understödja VK:s uppenbara fallenhet för mekanik genom att sätta honom i urmakarlära.

I Visby fanns under VK:s uppväxt en urmakare som så småningom blev så pass omtalad att han på 1840-talet i folkmun i Stockholm gick under namnet; *"Kronometern"*.

Det var hos urfabrikör Victor Söderberg (VS) som VK sattes i lära. VS var född år 1800 i Sollentuna, fadern, som var soldat, dör tidigt och 1802 omtalas *"Soldat Helssings änka Maria Persdotter"* i Björklinge, en liten by i utanför Uppsala. 1818 flyttar Victor Helssing till Kosta Glasbruk i Småland. År 1819 finns en notering om *"lärgosse Victor Helssing"* hos urmakare Anders Ryberg i Karlskrona. 1824 flyttar *"Urmakargesellen Victor Söderberg"* till Visby. Namnet Helssing blev Söderberg. Det går fort för VS som några år senare har titeln *"Urfabrikör"*. Ett skeppsbrott på Gotland och en bärgad kronometer väckte VS nyfikenhet och år 1833 tillverkade han skeppskronometer no 1. Hans verksamhet fick kungligt understöd från Stockholm men förutsättningarna var att verksamheten flyttades till huvudstaden, vilket genomfördes 1840.

Den unge Victor Kullberg följde med till huvudstaden och hos VS fick han under nio års tid lära sig alla moment i tillverkningen, av skeppskronometrar, en kunskap som skulle lägga grunden för VK:s senare framgångar.

Till Herrar Skeppsredares och Sjöfarande under-
 rättelse meddelas vördsammast, att KRONO-
 METER-UR, färdigade af undertecknad, Ur-fabrikör i
 Wisby, enligt annons, som förledet är i Maj månad infördes
 i allmänna Tidningarne, och hvilkas nödvändighet och nytta
 för den vidsträcktare sjöfarten allmänt erkänts, nu finnas
 till salu till vida billigare pris än det, hvartill sådana
 på utländsk ort kunna inköpas. Flere af dem äro för när-
 varande upptällda å Observatorium här i Stockholm der
 de undergått approbation. Till och med den 24 dennes
 träffas undertecknad här i Hufvudstaden och sedermera i
 Wisby, hvarst muntliga och skriftliga requisitioner mottagas.
 Stockholm den 14 Juni 1841.
 VICTOR SÖDERBERG,
 huset N: 8, Bangränd, nära Hö-
 torget.

Annons V. Söderberg Aftonbladet 14 juni 1841.

År 1849 verkar VK en mycket kort tid hos kronometerfabrikör Michael i Stockholm. Därefter flyttar han till kronometerfabrikör Louis Urban Jürgensen i Köpenhamn för ytterligare förkovran men redan sommaren 1850 söker sig VK rastlöst vidare till kronometertillverkningens huvudstad London.

Port of LONDON			
Certificate of Arrival.			
Date of Arrival	Name and Country	From what Port arrived	Remarks
15 July 1850	Frank Schiff Kullberg	Hamburg	15-16
Prohibition (if any)		Isa	Port of
Nature of Goods		From the	Government
Signature of the Owner Victor Kullberg		Signature of the Port Officer	

Den 15 juli 1850 anländer Kullberg till London från Hamburg. (Foto: Jonathan Betts).

Mot uppvisande av arbetsprover fick VK omgående arbete. Han blev snabbt erkänd som en av de skickligaste på att tillverka gångar och balanser till kronometrar, de svåraste momenten i tillverkningen, och VK hade snart full sysselsättning åt flera av de ledande tillverkarna i England. Det dröjde inte länge innan VK:s håg för egna konstruktioner tog överhanden och omkring 1855 öppnade han verksamhet i eget namn. Om Kullberg som person berättas det att han var "slav under nikotinet" och att han höll en låg profil när det gäller att delta i diskussioner. Han lyssnade hellre och var saktfärdig i kommentarer men var en skicklig skribent.

Företaget upphörde 1944 och den totala tillverkningen uppskattas till ca 8.000 ur varav ca 70% bestod av kronometrar och

resterande del bestod av fickur. VK fokuserade inte på att utveckla den redan av T. Earnshaw fulländande kronometergången med fjäderdetent utan lade istället sin energi på utvecklingen av balanser i kronometrar samt bygeluppdrag för fickur med snäcka och kedja. I det följande beskrivs tre skeppskronometrar och tre fickur där avsikten har varit att illustrera VK:s mest kända balanstyper för kronometrar samt VK:s bygeluppdrag för fickur.

Vad var det som gjorde VK så framgångsrik?

- Han behärskade och förstod samtliga moment i tillverkningen själv.
- Han var en exceptionell yrkesman.
- Han var en genialisk uppfinnare.
- Han var skicklig på att välja "rätt" medarbetare/leverantörer.

Till sist, han var en mycket skicklig affärsman, det sistnämnda brukar sällan vara fallet hos genier! När VK avlider 1890, 66 år gammal, är han erkänd som den främsta tillverkaren av kronometrar i världen. Att arbetet var VK:s kall illustreras väl av att han t.o.m. på sin dödsbädd krävde att de kronometrar som var färdiga för en kommande pristävling skulle visas upp för hans godkännande innan de levererades.

Historien om företags framgångar under och efter VK:s tid, familjen (han hade två okända söner), m.m. sparas till ett kommande nr av TID-SKRIFT.

Order to the Admiralty and * V. KULLBERG, * the Council of State for India.
CHRONOMETER AND WATCH MANUFACTURER,
 EVERY DESCRIPTION OF HIGH-CLASS KEYLESS AND ORDINARY WATCHES.
 105, LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.
 AWARDED NINE GOLD MEDALS AND FOUR DIPLOMAS OF HONOUR (HIGHEST AWARDS), and
 THE FIRST PRIZE, with the FREEDOM OF THE LONDONERS COMPANY at the CITY OF LONDON, 1851, and
 the SECOND PRIZE, for the BEST CHRONOMETER, at the GREAT INTERNATIONAL EXHIBITION, 1862.
 Chronometers with Mr. KULLBERG's new Balances and other improvements have stood the First or Second FOURTEEN
 times in the Royal Observatory at Greenwich, out of over 240 competing Chronometers.
 At the Sydney Exhibition, 1880, two First-Class Awards were obtained; and although the Watches were not expected to be
 entered by competitive trial, they obtained, at the Government Observatory at Sydney, higher marks than those of
 any other Exhibitors.

Annons ca 1880

”FLAT RIM BALANCE”

Under 1800-talet koncentrerade sig tillverkarna av skeppskronometrar på lösningen av det s.k. sekundära felet, eller ”middle temperature error”, den lilla avvikelse i gångprecisionen som kvarstod trots gängse kompensation av temperaturrens inverkan på spiralen. En jämn gång vid konstant temperatur var relativt enkelt att uppnå. Betydligt svårare blev det när det visade sig att varierande temperaturer medförde att spiralens elasticitet påverkades vilket var menligt för gångresultatet.

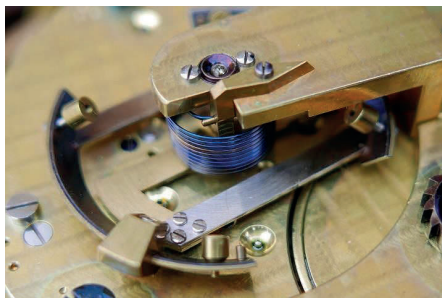
En rad sinnrika lösningar prövades, företrädesvis med hjälp av s.k. hjälpkompensation, på engelska ”Auxiliary compensation”. De flesta balanser visade sig ha brister. Antingen uppvisade de dåligt gångresultat eller en instabilitet som förändrade gångresultatet över tiden. Många balanser var svåra att tillverka och besvärliga att reglera.

Det var då gotlänningen Victor Kullberg introducerade sina uppfinningar och på egen hand mer eller mindre slog ut alla konkurrenter. Han var känd för utomordentligt höga krav på finishen, men det var framför allt genom sin sinnrika kompensationsbalans ”Flat rim balance”, som hans dominans och världsrykte inom ”den högre urmakerikonsten” inleddes.

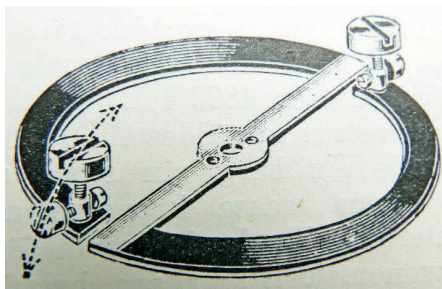
John Hartnup, grundare av observatoriet i Liverpool, konstruerade en kronometerbalans som skulle motverka det sekundära felet. Balansen som konstruerades ca 1847 avvek väsentligt i utförandet jämfört med övriga. Hartnups balans nådde vissa framgångar i samband med pristävlingar. Den var säkert en inspirationskälla till VK:s ”Flat rim balance” ⁽¹⁾.

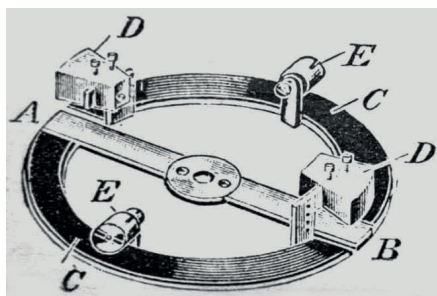
Skeppskronometer no 2565, signerad: "Hewitt & Son, London", tillverkad ca 1861 med "Hartnup Balance". ⁽²⁾

"Hartnup developed form balance" Hewitt & son no 2565.

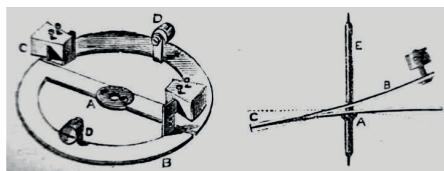

*"Flat rim balance", ca 1860
Svensk Urmakeri-Kalender 1924.*

"Flat rim balance", ca 1860
Svensk Urmakeri-Kalender 1924.

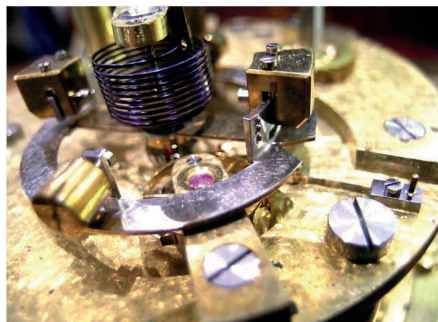
Kullbergs första specialbalans "Flat rim balance". Såväl skänkeln som balansring är tillverkad av två sammanfogade metaller av stål och mässing. Skänkeln har mässing på ovansidan medan balansringen har en ovansida av stål. Vid en ökad temperatur böjer sig skänkeln nedåt medan vikterna (D) strävar uppåt. Vid sjunkande temperatur sker det omvända. Rörelserna har en kompenserande verkan. Balansen lanserades omkr. 1860.

Balansring och skänkel laminerad med mässing och stål. Kompensationsvikterna (c) rör sig uppåt och inåt. Lanserad ca 1860. Illustration "Clocks Watches and Bells" författad av Sir E. Becket, år 1874.

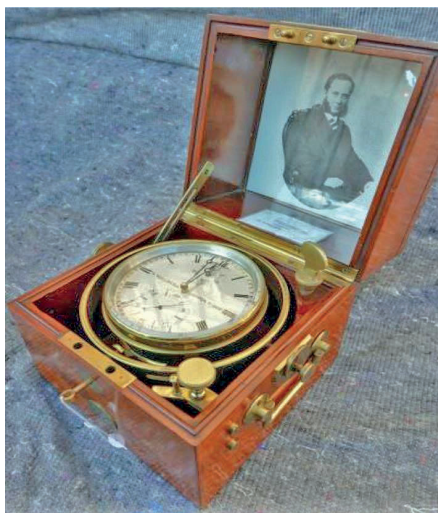
Kullberg deltog vid; "TRIAL AT THE ROYAL OBSERVATORY GREENWICH" redan år 1860. En plats bland de tio bästa var ett sensationellt resultat för en "nykomling" men två år senare excellerade VK med en nykonstruerad balans. Av 80 testade instrument kom VK på 1:a o 2:a plats! ⁽³⁾.

Victor Kullberg London Skeppskronometer No 906 "FLAT RIM BALANCE"

"Flat rim balance" Victor Kullberg No 906.

Victor Kullberg No 906 med "Flat rim balance" av experimentell karaktär. Prismalformade vikter för temperaturkompensation. Kronometergång med detentfjäder och gånghjul placerat ovanpå verksbottenen⁽⁴⁾.

Victor Kullberg London No 906, testad på Royal Observatory Greenwich; 1865, 1866, samt år 1867.

V. Kullberg London No 906.

V. KULLBERG, LONDON. N° 906.

Urtavlan saknar reklam för utmärkelser vilket kan bero på att kronometern var avsedd för tävlingsändamål.

Kullberg	906	12, Cloudesley-terrace, Islington.	Kullberg's flat rim balance, without auxiliary.
Campbell	1000	7, South Castle-street, Liverpool.	Ordinary, with slight alteration.
Glover	330	4, Swinton-street, Clerkenwell.	Auxiliary, for high and low temperatures.
Dobbie	3987	24, Clyde-place, Glasgow.	Auxiliary to balance.
Hennessey	3745	5, Wind-street, Swansea.	Poole's auxiliary.
Campbell	1037	7, South Castle-street, Liverpool.	Ordinary, with slight alteration.
Cairns	789	13, Waterloo-road, Liverpool.	Auxiliary to balance.
W. P. Birchall	46	12a, Stonedfield-street, Islington.	Ordinary, with slight alteration.
Russell & Son	9060	30, & 32, Slater-street, Liverpool.	Kullberg's flat rim balance, without auxiliary.
Glover	321	4, Swinton-street, Clerkenwell.	Auxiliary for all temperatures.
Kullberg	1000	12, Cloudesley-terrace, Islington.	Kullberg's flat rim balance, without auxiliary.
		2a, Dock-lane, Liverpool.	Auxiliary compensation.

Testresultat Royal Observatory 1867

Kronometrarna med de bästa testresultaten i Greenwich köptes av marinen och tillverkarna erhöll dessutom extra betalt (premium). År 1865 testades 47 instrument i Greenwich. No 906 var en av två kronometrar försedda med "Flat rim balance" Två år senare var det fem av 53⁽⁵⁾.

Kullbergs "Flat rim balance" var VK:S genombrott inom "den högre urmakerikonsten", men den var precis som Hartnups balans dyr att tillverka och svårjusterad i samband med reparationer. Den ersattes på 1870-talet av Kullbergs "Improved ordinary balance".

Lägg märke till lampan som assisterar "Commander" David Harris vid examination av VK no 906. Foto förf. Sothebys London 2004; "This exceptional Kullberg should belong to a swede". Så blev det!⁽⁶⁾.

No 906:s fodral har ovanliga beslag med excentriska skruvar som håller kardanen.

Noter:

1. John Hartnup var "Superintendent" och grundare av observatoriet i Liverpool där han verkade 1844-1885. Befattningen innebar att han testade många kronometrar och detta gav upphov till att Hartnup konstruerade en egen balans för att lösa det sekundära felet. Den tillverkades inledningsvis av en lokal kronometertillverkare i Liverpool, William Shepherd. Hartnup tog aldrig patent på

sin balans och beskrev den utförligt i tryckt media. Den Z-formade balansen, som var utförd i mässing och stål om vart annat, var försedd med segment vinklade i 45 grader, som i sin tur var försedda med balansvikter och reglerskruvar. Balansens nackdel var att den var komplicerad och dyr att tillverka och det visade sig att den saknade stabilt gångresultat över tid. Detta hindrade inte att Hartnups balans rönt framgång vid tävlingarna i Greenwich. År 1857 vann en kronometer tillverkad av Richard Hornby med Hartnups balans första pris i Greenwich.

Hartnup uppfann även en kanon som avfyra- des dagligen kl. 12.00 från observatoriet, till nytta för alla fartyg på red- den. John Hartnups son, som tog över som chef för observatoriet i Li- verpool 1885, fick en makaber död då han föll från observatoriets tak och avled vid 51 års ålder.

2. No 2554 av Hewitt & Son, London, med Hart- nups balans, testades i Greenwich 1867.

3. Första pris år 1862 tog kronometer no 1161 signerad "Simpson & Roberts" med: "Kullberg's Two rims balance"(*). Se även not 5.

4. Victor Söderberg, Carl Peter Michael samt G.W. Linderöth i Stockholm, Louis Urban Jur- gensen i Köpenhamn samt en del franska kro- nometerfabrikörer föredrog att placera gångpartiet väl synligt på den övre verksbotten. Det är ingen slump att VK inledningsvis tillverkade sina första kronometrar på samma vis som sin läro- mästare, Söderberg, trots att gången nästan ute- slutande var placerad mellan verksbottenarna i England, en verksuppsygnad som även VK till- lämpade några år senare.

5. No 906 testades tre gånger. Den kom på 13:e plats år 1865. År 1866 gick det sämre, plats 49, men året därpå kom den åter på 13:e plats. Balan- sen är av experimentell karaktär. VK har sanno- likt personligen varit delaktig i såväl tillverkning som justering inför varje nytt test. Förf. har ej lyckats finna några uppgifter om no 906 i Kull- bergs affärsarkiv.

VK var inte främmande att leverera kompletta ur till andra firmor. En stor del av Kullbergs pro- duktion har tillverkats med beställarens namn på urtavla och verk.

Sammanställningen nedan gör ej anspråk på att vara fullständig men den ger en bild över kro- nometrar med VK:s "Flat rim balance" testade i Greenwich. Numret på resp. kronometer avser i vissa fall beställarens. Omkring 1875 börjar VK att tävla med en nykonstruerad balans som ersät- ter "Flat rim balance". Den nya balansen kallar VK för "Improved ordinary balance".

FLAT RIM BALANCE - GREENWICH

No	År	Placering/Signering
9/1161	1862(*)	1 (Simpson & Roberts)
457	1862(*)	2 (Victor Kullberg)
375	1862	? (Victor Kullberg)
760	1864	1 (Victor Kullberg)
9000	1865	39 (Russel & Son)
906	1865	13 (Victor Kullberg)
1060	1866	24 (Victor Kullberg)
1737	1866	43 (Langford, Bristol)
906	1866	49 (Victor Kullberg)
906	1867	13 (Victor Kullberg)
9060	1867	21 (Russel & Son)
1060	1867	23 (Victor Kullberg)
1266	1867	25 (Roberts, Liverp.)
1737	1867	36 (Langford, Bristol)
1006?	1868	6 (Victor Kullberg)
1267	1868	10 (Simpson & Roberts)
9606	1868	32 (Russel & Son)
1777	1868	33 (Langford, Bristol)
1799	1872	1 (Victor Kullberg)
2300	1873	1 (Weichert)
2177	1873	3 (Victor Kullberg)
2871	1874	11 (Victor Kullberg)

Bevarade kronometrar med "Flat rim balance". Förf. har endast kännedom om ett tiotal.

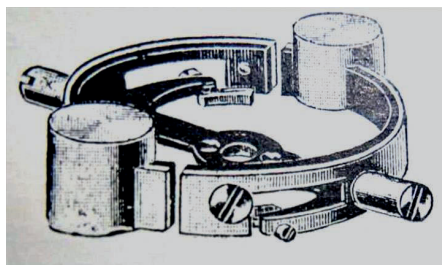
6. Lieut.Commander David Harris, född ca 1922, en erkänd auktoritet när det gäller kronometrar. DH, som skrivit förordet till boken, "Chronome- ter Makers of The World", av Tony Mercer, var "Chronometer Consultant" hos Christies". Han, råkade befinna sig i visningslokalen. David Har- ris var 82 år och vid full vigör när förf. bad om ett utlåtande avseende VK no 906.

"Improved ordinary balance"

Version 1

(Split rim balance - första varianten)

"Improved ordinary balance", eller "Split rim balance" lanserad omkring 1872. Detta är första varianten, även kallad "early form". Illustration: Svensk Urmakeri-kalender 1924.

"Improved ordinary balance" ersatte så småningom VK:s kostbara och svårjusterade "Flat rim balance" i skeppskronometrar. Balansen, som introducerades omkring 1872 av VK, som också gav den sitt namn, blev snabbt en framgång. Mycket tack vare VK:s förenklade lösning av det sekundära felet. Kullberg kallade balansen för "Improved ordinary balance" men bland fackmän fick den senare benämningen "Split rim balance". Den nya balansen var utförd för att hämma balanssargens rörelse vid extrema temperaturer.

Balansen är på traditionellt vis delad med skänkel och insidan av balansringen av stål samt utsidan av ringen av mässing. Balansringen är delad på ett avstånd om 2/3-del från skänkeln. Den är uppskuren horisontellt på två ställen och det är här hjälpkompensationen är placerad. Det lilla knästycket av stål har en justerskruv på insidan som kan hämma rörelsen. Se vidare avsnittet om "Improved ordinary balance" version 2, sid 14-15.

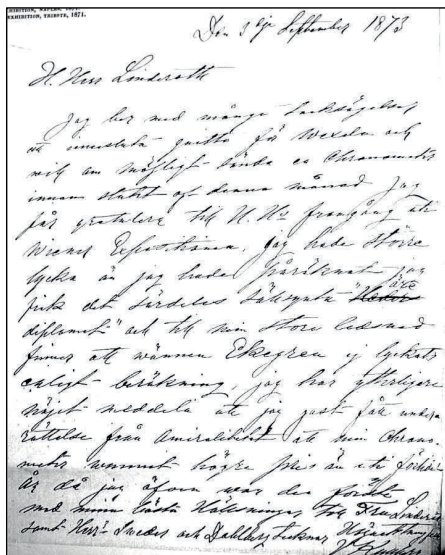
HENRIK ROBERT EKEGRÉN

Henrik-Robert Ekegrén.⁽¹⁾

Urfabrikör Henrik Robert Ekegrén, (HRE), härstammar från en känd urmakarsläkt i Blekinge, "*Ekegrenarna*". Farfadern, Nils Ekegren, f.1754-d.1826, var verksam som urmakare i Karlshamn och fadern, Daniel Ekegren, f.1794, flyttade så småningom till Köpenhamn och arbetade där för kronometerfabrikör Urban Jürgensen. HRE, som föddes 1823 i Köpenhamn, hjälpte tidigt fadern och kom att arbeta hos flera av de främsta urmakarna i Europa. 1841 fick han kungligt understöd för att förkovra sig i utlandet hos Jules Jürgensen i Le Locle. 1842-45 arbetade han i Köpenhamn hos Jules Jürgensens bror, kronometerfabrikör Louis Urban Jürgensen. Vidare förkovran erhöles hos Henry Golay i Genève samt hos Breguet's tidigare elev, Joseph Thaddeus Winnerl i Paris. HRE var god vän med Adolph Lange i Glashütte och han arbetade även i London en tid innan han startade under eget namn 1857 i Genève. Henrik Robert Ekegrén avled i Genève 1896 efter mer än 50 års verksamhet utomlands⁽²⁾.

Att HRE och den jämgamle Victor Kullberg kände varandra väl illustreras nedan i ett bevarat brev från VK till Urfabrikör John G Linderoth, f. 1848 – d. 1924 i Stockholm.

Brev Linderoths arkiv, Centrum för Näringslivshistoria.

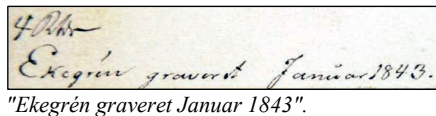
Den 3dje September 1873

H. Herr Linderoth

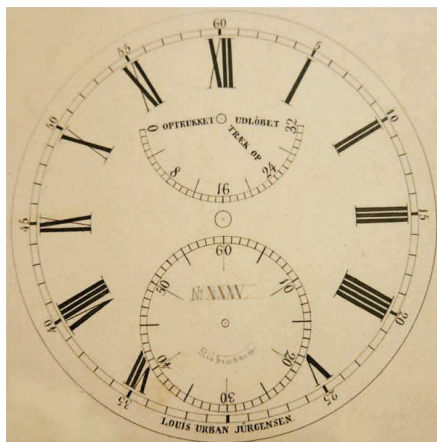
Jag har med många tacksägelser att innesluta quitto för wexeln och will om möjligt sända en Chronometer innan slutet af denna månad. Jag får gratulera till H.H.'s framgång uti Wiener Expositionen, jag hade större lycka än jag hade påräknat. Jag fick det särdeles sällsynta "ärediplomet" och till min stora ledsnad finner att wännen Ekegren ej lyckats enligt beräkning, jag har ytterligare nöjet meddela att jag just fått underrättelse från amiralitetet att min chronometer vunnit högre pris än uti förlidet år då jag äfven var den förste. Med mina bästa hälsningar till Fru Linderoth samt Herrar Sweder och Dahlberg

Tecknar Högaktmingsfullt V. Kullberg.

HRE var känd för höga kvalitetskrav, vilket återspeglar sig i företagets tillverkning. Han var f.ö. själv en skicklig gravör.

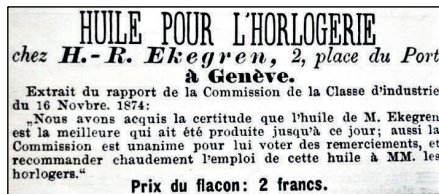

"Ekegren graveret Januar 1843".

Ritning utförd av Henrik Robert Ekegren på Louis Urban Jürgensens verkstad i Köpenhamn 1843. Ett bra exempel på Ekegrens yrkesskicklighet.⁽³⁾

Ekegrens högklassiga ur, både kronometrar och fickur, utmärkte sig på utställningar i Europa och USA. HRE var engagerad i utbildningen av urmakare i Genève. 1874 patenterade han en olja för ur. Den fick goda vitsord. Förutom en del förbättringar av fickur så är inte HRE känd för några säregna konstruktioner.

Annons Ekegréns urolja - ca 1874.

H.R. EKEGRÈN - GENÈVE

Skeppskronometer No 801

**"Improved ordinary balance"
(Version 1)**

Skeppskronometer H.R. Ekegrén no 801.

No 801 är intressant av flera skäl;

- Bevarade skeppskronometrar av H.R. Ekegren är sällsynta⁽⁴⁾.
- Testad flera gånger under perioden 1878 - 1919 på "Deutsche Seewarte".
- Köpt av Kaiserliche Marine 1879.
- Känd proveniens - "S.M.S Löwe".
- Urverk, fodral samt beslag och kardan av fransk typ ⁽⁵⁾.

Men det viktigaste i det här sammanhanget är att den är utrustad med den av Victor Kullberg konstruerade:

"Improved ordinary balance"

(Version 1)

*No 801.— "Improved ordinary balance".
(Version 1).*

Skeppskronometer H.R. Ekegrén no 801.

Skeppskronometer H.R. Ekegrén no 801.

Urtavla med fransk typ av uppdragsindikator.

der zur zweiten in Abtheilung IV der Deutschen Seewarte im Winter 1878-79

Platz No.	Name und Wohnort des Verfertigers	Konstruktion und Kompensation	Zeichnung									
			1878 Sept. 18	1878 Okt. 8	1878 Okt. 18	1878 Okt. 28	1878 Nov. 7	1878 Nov. 17	1878 Nov. 27	1878 Dez. 7	1878 Dez. 17	1878 Dez. 27
801	W. Bock, Hamburg	Hilfskompensation nach Prof. Airy	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
802	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
803	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
804	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
805	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
806	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
807	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
808	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
809	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
810	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
811	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
812	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
813	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
814	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
815	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
816	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
817	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
818	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
819	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
820	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
821	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
822	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
823	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
824	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
825	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
826	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
827	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
828	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
829	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5
830	W. Bock, Hamburg	"	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5

"Deutsche Seewarte Konkurrenzprüfung von Marine-Chronometern Winter 1878-79".

No 801 testades vintern 1878 av "Deutsche Seewarte" i Hamburg. Testet som avsåg kronometrar i "Erste Klasse" pågick i hela 180 dygn och omfattade totalt 51 utvalda kronometrar, fördelat på 12 tyska och tre schweiziska fabrikat. No 801 kom på 14:e plats⁽⁶⁾.

1884 deltar no 801 åter i en tävling hos "Deutsche Seewarte" som omfattade 58 utvalda kronometrar. Kronometerns resultat, konstruktion samt proveniens redovisas i en rapport utgiven 1884 av "Hydrographisches Amt der Admiralität".

37. Ekegrén No. 801 (K. M. No. 168), gewöhnliche Hemmung und Kompensation, nach Prüfung auf der Seewarte im Jahre 1879 angekauft. Es wurde am 10. Juli 1880 von S. M. S. „Möwe“ an die Sternwarte abgegeben und gelangte am 11. Oktober an S. M. S. „Möwe“ zurück. Mitgegeben $G_0 = -3,5^s$, beobachtet: $-2,32^s$ $-6,22^s$ $-13,17^s$ $-13,43^s$ $-16,69^s$

Rapport år 1884 utgiven av "Hydrographisches Amts der Admiralität".

Noterbart är uppgiften att no 801 inköptes 1879 av Kaiserliche Marine och erhöill beteckningen "K.M. No. 168".

"Baljan".

Fodralets id.nr.

Vidare anges att no 801 tillhör; "Kanonenboot S.M.S. Möwe"⁽⁷⁾.

"Kanonenboot S.M.S. Möwe" foto Wikipedia.

11	L. Nieberg, Hambourg.	614	Compensation ordinaire.
12	W. Iversen, id.	1783	id. id.
13	M. Petersen, Altona.	75	id. id.
14	H.-R. Ekégren, Genève.	801	id. id.

Rapport från Journal suisse D' Horlogerie 1878. Uppgiften att no 801 har "compensation ordinaire" förväran⁽⁸⁾.

No 801 testas åter 1919 av "Deutsche Seewarte" i Hamburg. Enligt det bevarade intyget är avvikelser, som är beräknad med hjälp av en formel, 2,08 sek. I intyget bekräftas att No 801 anses användbar för den tyska marinen⁽⁹⁾.

Noter:

1. Foto från Henning Hammarlunds Urkalender år 1898.
2. Victor Kullberg och Henrik Robert Ekegrén arbetade i sin ungdom för kronometerfabrikören Louis Urban Jürgensen i Köpenhamn. HRE arbetade en tid i London hos en "välkänd urfabrikör" men uppgifter om ev. anställning hos VK har inte kunnat verifieras.

3. Henrik Robert Ekegrén lärde sig denna svåra disciplin hos Louis Urban Jürgensen.

Förf. vill rikta ett varmt tack till John Knudsen för tillstånd att fotografera ritningen.

4. No 801 är den enda bevarade skeppskronometer som förf. känner till. Vid testen i Hamburg vintern 1878-79 tävlade HRE med sex kronometrar: no 800 (pl.17), **no 801 (pl.14)**, no 802 (pl. 46), no 803 (pl. 43), no 804 (pl. 33) samt no 805 (pl. 29).

Konrad Knirim redovisar i boken "Militärhären" en lista över testade kronometrar i Tyskland 1877-1917. Enligt listan har HRE deltagit med totalt 22 kronometrar.

5. No 801 har ett verk av fransk typ med en balans konstruerad av VK. Baksidan av den osignerade urtavlan är numrerad: 400 resp. 1228. Det är inte klarlagt varför kronometrarna som testades i Hamburg har no 800-805.

Råverket har troligen levererats av den franska kronometerfabrikören Dumas Onesime, f.1824-d.1889, verksam i St. Nicholas d'Alhiermont. Hans von Bertele anger i boken: "Marine- und Taschenchronometer" att Dumas bl.a. levererade råverk till: Le Roy, Jacob samt **Ekegren**. I boken finns bilder på ett snarlikt urverk och en kronometer med identiskt(?) fodral. Det sistnämnda avser framförallt den säregna låsanordningen för kardanen. Samma typ nyttjades f.ö. även i Jules Jürgensens skeppskronometrar.

6. Det fanns tre klasser för test av kronometrar på Deutsche Seewarte:

Klass I, Klass II samt klass III.

De förnämsta kronometrarna tävlade i "Erste Klasse". Testet pågick efter noggranna regler där man bl.a. utsatte kronometrarna för olika temperaturer.

7. Fartyget S.M.S. Möwe (Fiskmåss)

Levererad 1879 i Danzig

Kanonbåt med 133 mans besättning

53 meter lång. Existerade fortfarande 1910.

Källa; Wikipedia.

8. Även i den tyska rapporten från 1878 anges under rubriken "*Konstruktion und Kompensation*" att samtliga av Ekegrens kronometrar har "*Gewöhnliche kompensation*". Denna notering är förbryllande med tanke på att No 801:s nuvarande "Improved ordinary balance" från VK med

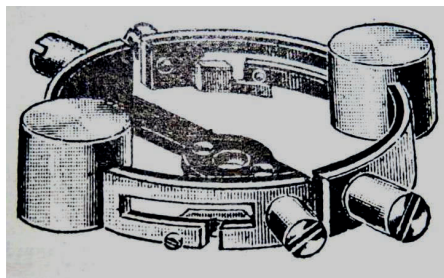
hjälpkompensation. En hypotes är att balansen har tillfogats senare till kronometern.

9. Det har passerat 40 år mellan första och sista testet i Hamburg. Detta är ett bra exempel på hur slitstarka dessa instrument var.

Enligt en etikett i fodralet rengjordes kronometern 1919 av den tyska kronometerfabrikören Conrad Wiegand, Peine.

"Improved ordinary balance" Version 2

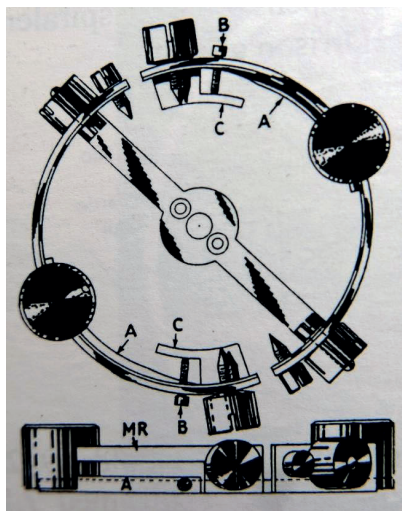
(Split rim balance - andra varianten)

"Improved ordinary balance" (ver. 2) ca 1885.
Illustration: Svensk Urmakeri-Kalender 1924.

Victor Kullberg fortsatte att utveckla sina balanser för utjämning av det sekundära felet och "Improved ordinary balance", ver. 2, var en vidareutveckling av den tidigare modellen, ver.1. (jmf. sid 10). Balanstypen anses av fackmän vara den bästa som har tillverkats för sin tid när det gäller att eliminera det sekundära felet, särskilt om den kombinerades med en spiral av palladium med "terminal curves"⁽¹⁾.

Skillnaden mellan version 1 och 2 kännetecknas främst av att på version 2 är balansen delad invid skänkeln och hjälpkompensationen ligger till skillnad mot version 1. på samma stycke. Sven Sandström beskriver balansens funktion i boken Reglage⁽²⁾;

"Improved balance" (ver. 2)
Illustration Sven Sandström⁽²⁾.

"Vid A finns förstärkning av stålpartiets nedre del. Men vidare finns en extra förstärkning som kan röra sig inom ett begränsat område, inställbart med skruven B mot balansringens utsprång vid C. Genom att justera denna tillsats exakt, nådde Kullberg första pris vid kronometertävlingar flera år trots hård medtävlan från engelska kronometermakare i London".

"Improved ordinary balance" (ver. 2)
En kronometerbalans utan verk tillverkad av firma Griessbach i Glahütte.

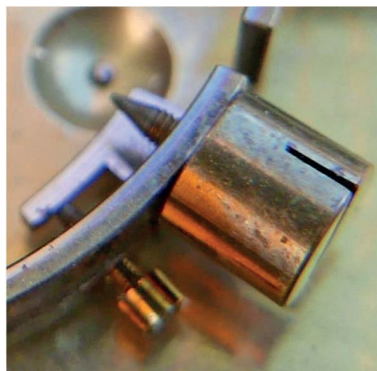

"Improved ordinary balance" (ver. 2)
Balansens skänkel har den tyska balanstillverkaren Griessbach:s märke. Kullbergs balanser var ej skyddade av patent.

Victor Kullberg London
Skeppskronometer No 5254
"Improved ordinary balance"
Version 2

Boxens skylt av elfenben fick oväntade konsekvenser vid förvärvet. **Se not 3!**

No 5254 - "Kullberg auxiliary".

Fodralet för No 5254 är utförd i jakaranda och av hög kvalitet med infällda dekorlister och handtag av mässing. "Topplocket" är senare.

VICTOR KULLBERG LONDON
105 LIVERPOOL ROAD

MAKER TO THE ADMIRALTY
THE INDIAN AND COLONIAL
GOVERNMENTS

TO H.M. THE KING OF SWEDEN &
NORWAY

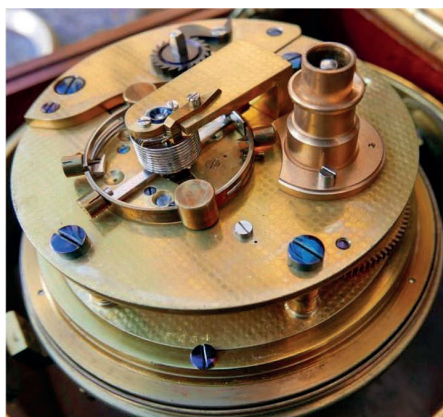
PRIZE MEDALS AWARDED
1860 1862 1864

NINE GOLDMEDALS AWARDED

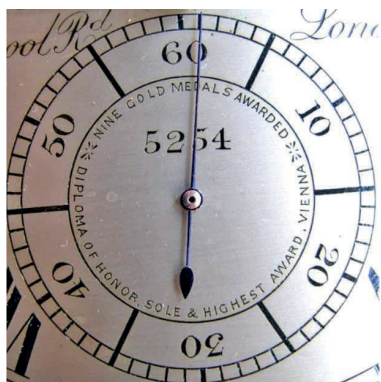
DIPLOMA OF HONOR SOLE &
HIGHEST AWARD VIENNA

No 5254 har tim- och minutvisare av guld⁽⁴⁾.

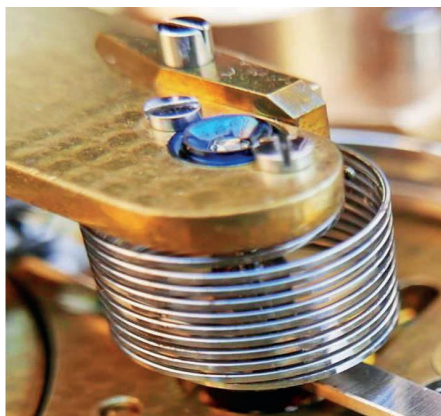
No 5254 - "Reversed Fusee & Spotted Plates"⁽⁵⁾.

Innercirkeln har nyttjats för reklamändamål!

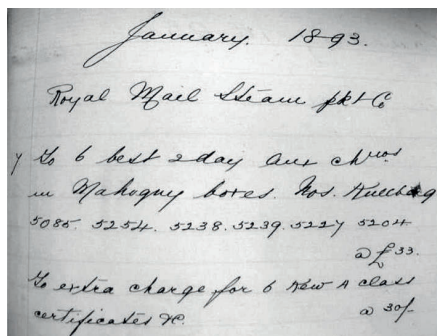

Gravyr urtavla.

Spiral av palladium med "terminal curves".⁽⁶⁾

Handlingar i Guildhall - No 5254

Kullbergs "Order books", Guildhall London.

"January 1893

Royal Mail Steam Pkt C

6 best 2 day aux chrons in mahogany boxes Nos
Kullberg 5085. **5254**. 5238. 5239. 5227. 5204.

à £ 33.

extra charge for 6 **Kew A class certificates**."

à 30 Sh"

I "Manufacture books" finns intressant information. Första åtgärden är:

"Oct 1890 Large 2 day reserved Preston"

Råverket beställdes som vanligt från Joseph Preston i Liverpool. Bland listan över alla involverade specialister utmärker sig ett svenskklingande namn, "Gustafsson", som utför flera svåra moment i tillverkningen, nämnas kan:

"Cutting": Justering av snäcka och kedja.

"Examining": Det färdiga verket testas en tid på verkstaden därefter tas det isär och alla delar kontrolleras nogga, ev. justeringar genomförs, verket görs rent, oljas och färdigställs för leverans.

19 They Order Two best 2 day aux @ £33 each 1890
= £28.1.0 & 30/- for Kew A making the price
including £29.11.0 This price to include the
outside case The 6 boxes are to be delivered
to this company at Southampton & the Kew
Certificate to be lodged here before delivery

Order books, Guildhall, R.M.S.P / Kullberg.

Ett försök till översättning av ett avsnitt kring den omfattande korrespondensen mellan Victor Kullberg (VK) och beställaren **Royal Mail Steam Packet Company** (R.M.S.P.) följer här;

VK; 1892 May 19:

"De beställer sex st två-dygn's med kompensation å £33, rabatt 15% = £28.1.0 och 30 shilling i tillägg för Kew A innebär att priset blir £ 29.11.0 priset inkluderar ytterfodral. Kronometrarna skall levereras till bolaget i Southampton och Kew A certifikaten skall vara registrerade före leveransen. De vill ha dem så fort som möjligt. £414 I ditt svar referera till (S?)"

R.M.S.P: 1892 May 23:

"Refererande till Ert brev per den 20:e.. vi blir tillfreds om vi kan få dem tidigare än om 4 månader"

VK; 11 aug 1892

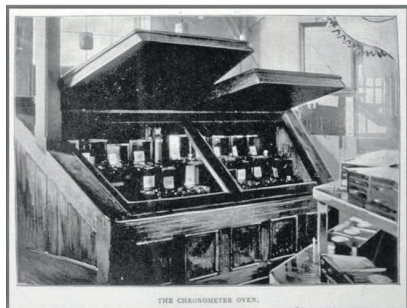
£ 435... jag blir glad om Er representant hör av sig vid nästa tillfälle de passerar"

VK; 11 okt 1892

"Kew certain ankom idag..."

Det tog drygt två år innan kronometer no 5254 var färdig för leverans till R.M.S.P. Anthony G. Randall, som är en välkänd urmakare och författare av horlogisk litteratur i England, har gjort en omfattande beskrivning av kronometer no 5254⁽⁷⁾.

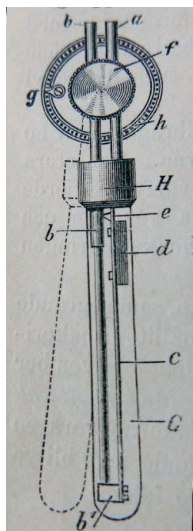
Greenwich

Testskåp för skeppskronometrar.

I Greenwich testades uren på ett annat vis än vid observatoriet i KEW. I Greenwich användes en matematisk formel för att gradera de olika uren. Kronometrar som fick bäst resultat förvärvades av Marinen. Alla ur skulle testas i olika temperaturer.

VK konstruerade en reglerutrustning: "*Kullberg automatic heat regulator*", (se bilden nedan) som var ansluten till testskåpet på bilden ovanför. Gasflödet reglerades av en bimetallsfjäder. Testskåpet med VK:s regulator nyttjades ända fram till första världskriget⁽⁸⁾.

"Automatic heat regulator".

Kew A Certificate

Skeppskronometrar som skulle erhålla ett certifikat från observatoriet i KEW testades i 45 dagar fördelat på åtta moment å fem dagar. Maximal tillåten avvikelse var **två sekunder/dygn**. Oavsett temperatur fick uret aldrig avvika mer än 10 sekunder. Kew A 100 Mark = 100% perfekt! 80 Mark = Especially good .

Royal Mail Steam Packet Company

Företaget erhöll ett kontrakt år 1841 avseende transporter till Västindien. 1850 expanderade man till Sydamerika. Bolaget likviderades 1932.

R.M.S.P. The Royal Mail Steam Packet Company
(Royal Charter, dated 1839).

R.M.S.P. "ARGENTINE" - 10,000 tons, Twin Screw.

THE LINE FOR LUXURIOUS TRAVEL . . .

Suites-de-Luxe, Bedstead Staterooms, Single Berth Rooms.

SAILINGS
Every Friday Fortnight from Southampton and Cherbourg to

ARGENTINA AND BRAZIL
(Via SPAIN, PORTUGAL and MADEIRA).

First Saloon Fares to Buenos Aires: Single from £39; Return from £62.

SPECIAL YACHTING CRUISES
NORWAY Fjords, North Cape, and Christiania.
R.M.S.P. "Athena" (11,012 tons, Twin Screw) from Greenwich and Leith during July and August, from £1 a day.

MOROCCO CANARY ISLANDS MADEIRA
via Gibraltar
Every Friday Fortnight from London, 22 days' Tour from £10 Return.

THE AZORES, ST. MICHAELS,
Every Wednesday Fortnight from Southampton, 18 days' Tour £10 (including Hotel Accommodation).

For further Particulars and Illustrated Booklets, apply—
18, MOORGATE ST., E.C., or 32, COCKSPUR ST., S.W., LONDON.

SLEEPING SUITE-DE-LUXE.

Annons ca 1900.

Rutten "Southampton - Lisbon - Brazil-Uruguay - Argentina", var aktuell 1893 och samma år levererades två nya fartyg till R.M.S.P.

Tänkbar tjänstgöring för No 5254

No 5254 levererades i januari 1893 till beställaren. R.M.S.P. Samma år döptes det moderna linjefartyget "Nile" och året efter levererades systerfartyget "Danube". Fartygen gick i trafik mellan Southampton och Sydamerika.

Det är möjligt att No 5254 kom att tjänstgöra på någon av nämnda fartyg. Efterforskning pågår i R.M.S.P:s omfattande arkiv i England. ⁽⁹⁾

Nile, 5.855 ton, levererad 1893.

Danube, 5.946 ton, levererad 1894.

Noter:

1. "Terminal Curves" En hög spiral där den övre respektive undre delen har en böjd kurva i anslutning till infästningen i klove resp. balans. Den böjda kurvan skulle bidra till en stabil isokronism.

2. Sven Sandström, 1904-1997, legendarisk rektor på Urmakarskolan i Borensberg. I Svens bok "Reglage" samt även i SUT, nr 3-6 1933 berättar han om sitt besök hos firma Victor Kullberg i London 1932. Se även förf. intervju med Sven i Tid-Skrift Årg. 7.

3. När förf. förvärvade denna kronometer och beställde en transport till Sverige visade det sig att myndigheterna i USA ej kunde acceptera att elfenben exporteras ut ur landet!, i detta fall den lilla namnskylden på fodralet av elfenben. Enda lösningen, om kronometern skulle lämna USA, var att avlägsna skylden från kronometern inför tullens argusögon! Ett ombud fick sedan den delikata uppgiften att tillse att skylden så småningom åter kunde appliceras på fodralet "Brottet" är förhoppningsvis preskriberat!

4. Beresford Hutchinson, "Curator of Horology at the National Maritime Museum Greenwich", uppger i en artikel i CLOCKS magazine (July 1984), att; Victor Kullberg lät montera guldvisare på de kronometrar som erhöll: *"high marks in the annual trials at the Royal Observatory, Greenwich or at Kew Observatory"*.

5. Spotted Plates: Mönsterslipning verksbottnar. Enligt Anthony Randall utfördes den cirkelformade dekoren med hjälp av en vätska och ett verktyg av elfenben.

Reversed fusee: se sid 27 not 5.

6. Helical Spring: Hög, eller cylindrisk spiral. Uppfanns av John Arnold, London år 1775. Terminal Curves, se not 1.

7. Anthony G. Randall, berömd urmakare i England, f 1938, beskriver VK no 5254 i boken "The Time Museum Catalogue of Chronometers" utgiven 1991. "The Time Museum" var beläget i Rockford, Illinois, USA, och ansågs som det förnämsta privata urmuseet i världen innan det började avvecklas 1999. Det var industrialisten Seth Atwood, f. 1917 - d. 2010, som grundade museet. Anthony Randall fick i uppdrag av museet att göra en omfattande dokumentation av samtliga kronometrar i samlingen. Vid förf. förvärv av No 5254 medföljde en kopia på Randalls handskrivna noteringar om uret. Han sammanfattar kvalitén på urverket med, fritt översatt:

"Marinkronometrar av denna typ var otvetydigt de bästa som någonsin har producerats i England".

8. Prövningen av kronometrar i olika temperaturer var omständlig på observatoriet i Greenwich. För att ändra temperaturen öppnades och stängdes fönster och man var beroende av väderomslag. Det gasdrivna testskåpet, som var försett med VK:s automatiska reglerutrustning, bidrog till att testen kunde göras mer effektiva och rättvisande. "Kullberg Automatic heat regulator", installerades i Greenwich 1878. Tyvärr är varken testskåp eller VK:s regulator bevarade. Illustrationen på sid 18 nedtill till vänster publicerades år 1898 i Henning Hammarlunds Ur-kalender.

9. *"The Nile and her sister, the Danube, where the finest liners that RMSP operated on their South American service"*.

Källa: www.shipnostalgia.com.

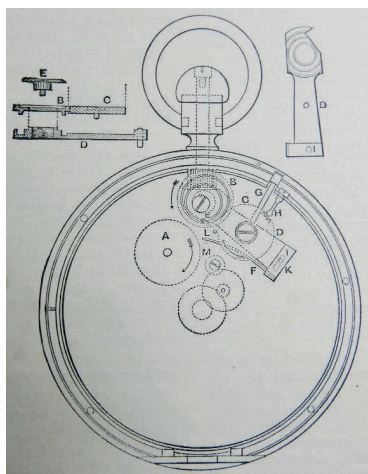
Victor Kullberg London

Fickur no 1264⁽¹⁾

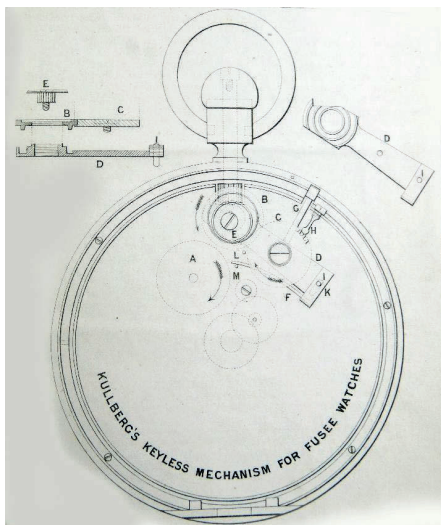
"THE GOLD MEDAL PARIS 1867"

Fickuret härstammar från den första tillverkningen av fickur med VK:s uppdrags-system för bygeluppdragna ur med snäcka och kedja⁽²⁾.

Svensk Urmakeri-Kalender 1924

The Horological Journal 1869

I det konservativa England fanns det önskemål om att uppdrag och visarställ även skulle kunna utföras med nyckel i ett bygeluppdraget fickur. Denna möjlighet bibehölls i många år.

Visarställ sker via ett särskilt ställstift innanför det bakre boettlocket, systemet kallades i England för: **"Kullberg Knock-out fusee keyless"**.

Ställstiftet!

Uret har en komplikation i form av en splitt sekund kronograf av förenklad modell⁽³⁾.

Uret har fem visare och samtliga är av blånerat stål med undantag för den ena centrumsekunden som är utförd av guld. De dubbla sekundvisarna i centrum kan regleras via uppdragskronan samt skjutreglagen till vänster resp. höger om densamma. Funktionen är enligt följande;

- Bägge reglagen t.h. Visarna löper parallellt, kronan går ej att trycka ner
- Vänstra skjutreglaget skjuts t.v. och kronan kan tryckas ner varvid centrumvisaren av guld stoppas medan den blånerade centrumvisaren är fortsatt aktiv.
- Nedtryck av kronan igen medför att guldvisaren åter är parallell med den blånerade visaren.
- Högra skjutreglaget skjuts t.v. (oklar funktion?)

Uppdragsindikator 0-30.

Den emaljerade urtavlan är utförd i två delar med uppdragsindikator under kl. 12 som är märkt; "DOWN... WOUND".

Alfred Wolfe

Boetten, som är ca 50 mm i diameter. och av 18K guld, saknar gravyr eller monogram. Den är tillverkad av Alfred Wolfe, London, verksam 1861, med adress: 53 Spencer Street Clerkenwell. Boetten har årtalsstämpel för år 1866 och sannolikt är det en av de sista som tillverkats eftersom 1867 gick AW i konkurs⁽⁴⁾.

Urverket är av högsta klass med engelsk ankargång och VK:s konstruktion av bygeluppdrag för snäcka och kedja med "reversed fusee". Balans med 16 guldskruvor och spiral med s.k. "freesprung"⁽⁵⁾. Samtliga lagerstenar med skruvade fattningar⁽⁶⁾. Motstenar för gånghjul och ankare. Balansens övre tapp med motsten av diamant⁽⁷⁾.

No 1264 ingår i en liten serie om sju fickur. De är noterade i en av VK:s affärsböcker utan datering. I kolumnen för no 1264 står det:

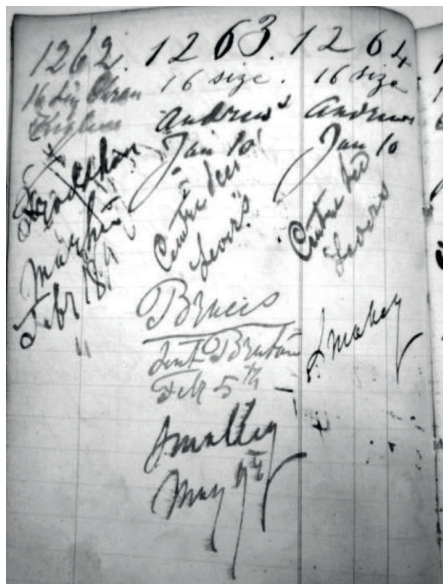
"1264, 16 size, Andrews, jan 10, Centre sec levers, L Maker"

Inledningen av uppslaget i boken:

"16 Size" (urverk 43,2 mm i diameter)

"Chron" (kronograf)

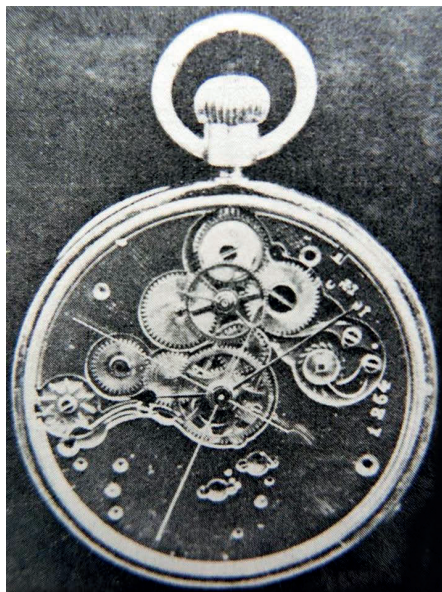
"Keyless" (bygeluppsdrag)

Kullbergs affärsbok, Guildhall London.

1924 beskrivs och avbildas uret i Svensk Urmakeri-Kalender av Stefan Andersson⁽⁸⁾;

"Förutom skeppskronometrar, som var hans specialitet, tillverkade K. även utmärkta fickur med ankar- och kronometergång. Även komplicerade ur framställde han med samma precision som kännetecknade hans övriga arbeten. Vi äro i tillfälle att återgiva en av Kullberg konstruerad och tillverkad kronograf försedd med hans bygeluppsdragning för ur med snäcka".

No 1264 - foto Svensk Urmakeri-Kalender 1924.

Stefan Anderssons artikel om VK är en mycket värdefull källa då den är baserad på förstahandsuppgifter från Kullbergs efterträdare Sanfrid Lundquist⁽⁹⁾, och urmakarna Wennerström, varför uppgifterna får anses som vederhäftiga.

Victor Kullberg
12 Cloudesley Terrace London
MAKER TO THE ADMIRALTY
PRIZE MEDALS AWARDED
1860 1862 1864
THE GOLD MEDAL PARIS 1867

Uppdragets konstruktion samt den ovanliga kronografmekanismen parat med SA:s beskrivning stärker hypotesen att no 1264 kan ha ställts ut av VK i Paris och att uret 1924 fortfarande tillhörde företaget.

En vänster Erik, Adolfsson, Bo Wahlgren, Gösta Helleström, Evar Bräucher, Anders Wergeman, Karl-Erik Dahlbom, John Dahlbom, Olof de Gamma-Eckström och Åke Falk. Därefter Professor Erik Ingeström studerar en Victor Kullberg-kronometer. Med ryggen till kameran Gunnar Stråberg.

Stockholms Urmakareämbete 1982

1982 omnämns uret i SUT i samband med att Stockholms Urmakareämbete anordnar en miniatyrtställning till VK:s ära;

"En s.k. dubbelkronografi i guldboett med tillverkningsnummer 1264 tilldrog sig berättigat intresse... Björn Zetterström visade hur boettens guldbygel förslitits under åren och jämförde med bilden från 1924 med det utställda uret. Detta ur har inköpts på en internationell urauktion och är nu i svensk ägo⁽¹⁰⁾."

Noter:

1. No 1264 är det lägsta tillverkningsnumret när det gäller fickur, som förf. har kännedom, som är bevarat. Några andra bevarade fickur/fickursverk med låga nr:

- No 1296, damur, nyckeluppdrag, senare boett.
- No 1604, ca 1870, senare boett, VK:s bygeluppdrag tillverkad åt JH Spreat Manchester.
[www.pocketwatches.com /David Penney](http://www.pocketwatches.com/David%20Penney).
Se även sid 27 not 2.

2. Det finns ingen säker uppgift beträffande vem som först tillverkade bygeluppdragna fickur med snäcka och kedja. En konstruktion som kombinerade uppdrag och visarställ via kronan var en besvärlig utmaning. En pionjär var Adolphe Nicole som, enl. ett patent 1844, konstruerade ur med bygeluppdrag, både med och utan snäcka. VK:s konstruktion väckte uppmärksamhet bland fackkretsar vilket bekräftas av VK:s beskrivning parat med den enda utvikiningsbara illustrationen i Horological Journal årgång 1869. Ett särdrag är att uppdragskronan är utan ingrepp vid normalt nyttjande.

Uppdraget är i ingrepp först när bakboetten öppnas och tryckstiftet i anslutning till cuvetten fjädrar utåt. För visarställning krävs att stiftet trycks in. Jmf. bilden på sid 20 "Ställstiftet".

3. Splitt sekund, såväl fullständig som förenklad i fickur med snäcka och kedja är sällsynt förekommande. Ett fickur ställdes ut i London 1862 med splitt sekund och bygeluppdrag av Adolphe Nicoles typ utan snäcka.

VK no 2075 är också ett fickur med splitt sekund. Uret, som saknar uppdragsindikator, har endast ett skjutreglage och ett annorlunda urverk av typ "Curiosity". Boetten är stämplad 1872 av John Martin i Clerkenwell. Ref. Dr. Crott 89/311.

4. Ref. London Gazette 20 December 1867.

5. Freesprung; Spiralen saknar ruckarm. Fördelen var dels att spiralen ej påverkades av ruckstiften som en ruckarm är försedd med, dels ett stabilt reglage i olika lägen. Nackdelen var att justeringen var mycket tidsödande och krävde en skicklig reglör som kunde justera balans och spiral så att uret erhöll hög precision där hänsyn togs till såväl olika temperatur som läge. Tavla upp, tavla ner, uret hängande lodrätt med krona upp resp. ner skulle beaktas vid justeringen som utfördes av de skickligaste urmakarna. Dessa justeringar var helt avgörande för gångresultatet. Se även sid 25 detaljbild av balansen i fickur no 1879.

6. Fattningar: Det ansågs av vissa urmakare mer påkostat om lagerstenarna fattades i bussningar som i sin tur skruvades fast i verksbotten. De blånerade skruvarna som höll fattningen på plats fyllde även en estetisk funktion - det skulle vara vackert också!

7. Motstenar: Balansen, gånghjulet samt ankarets tappar är i bättre ur försedda med s.k. motstenar. De förhindrar inträngande av damm och tillser att oljan ej torkar ut samtidigt som de begränsar axialt spel. Stenarna är under 1800-talet tillverkade av safir. Balansens övre axeltapp var på högklassiga engelska ur tillverkad av diamanter.

Anm. De första uren av märke "H" från HALDA FICKURFABRIK var försedda med denna kvalitetssymbol! Av kostnadsskäl försvann denna finess efter några år.

8. Stefan Andersson: född 1878 i Enköping, död 1966 i Ludvika. En förgrundsgestalt som hade ett dominerande inflytande i Sveriges Urmakareförbund under första halvan av 1900-talet.

9. Sanfrid Johansson Lundqvist (SJL) var född i Fägre, Västergötland, år 1868. Urmakeriet lärde han sig hos en kusin, urmakare Johan Lundmark i Visby. Efter vidare utbildning i Stockholm flyttade SJL 1894 till Kullberg i London. Han arbetade med efterträdarna Wennerström och var en uppskattad yrkesman. 1935 tog han över företaget efter Wennerström. David S. Torrens, f. 1897-d. 1967, en berömd engelsk forskare inom Horologi kände SJL och han rankade honom högt:

"While Dittisheim, Cottingham and Player were supreme in their very specialised areas of horological craftsmanship Lundqvist was, in Torrens considered opinion, "the finest all-round craftsman in England in his own time".

Citat från artikel i Antiquarian Horological Journal, vol 14, no 6 av Alun C. Davies.

SJL, som var den sista innehavaren av företaget, avled 1947 vid 79 års ålder.

10. 1982 samlades ett antal medlemmar i Stockholms Urmakareämbete;

"Efter middagen studerades en för aftonen arrangerad Victor Kullbergutställning". Ansvariga för denna var Björn Zetterström och John Larsson. En skeppskronometer och bortåt tjugotalet Victor Kullberg-fickur studerades under perfekta belysningsförhållanden".

Merparten av uren på den omtalade utställningen tillhörde sannolikt den svenska ursamlaren Hol John Larsson. Delar av hans exklusiva klocksamling, inkl. fickur no 1264, såldes 2011 på Stockholms auktionsverk.

Victor Kullberg London

Fickur no 1879

"CURIOSITY"

Det stora "råverket" levereras av Joseph Preston i maj 1870 till en kostnad av ett pund⁽¹⁾. Uppseendeväckande är noteringen i VK:s affärsbok om vilken typ av ur som skall tillverkas.

"2o size lever Curiosity Preston".

Kullberg introducerade verkstypen kring 1866⁽²⁾ och det var sannolikt balansbryggans karakteristiska utseende som bidrog till att den i affärsböckerna döptes till "**Curiosity**". Fickur no 1879 har ett större urverk än vanligt⁽³⁾.

"The Manufacturing Books" anger:
"Esc. Jewelling" - "**Diamond Large**".

Den ovanligt stora diamanten i balansbryggan bekräftar att ordern verkställdes. Arbetet är utförd av "Gale" i november 1873. Balansen, som är 20 mm i diam. mätt över guldskruvorna, saknar traditionell ruckarm. Det är en s.k. "Free sprung",

där reglering av uret sker medelst justering av reglerskruvar, dels två i vardera ändan av skänkeln, dels två, s.k. "quarternuts". De kännetecknas av muttrarna vid skänkeln, den ena syns på insidan av balansringen⁽⁴⁾.

Urverket, typ "half plate", är försett med VK:s konstruktion av bygeluppsdrag för snäcka och kedja med "reversed fusee"⁽⁵⁾ och engelsk ankargång. Visarställning sker genom att trycka in stiftet i anslutning till cuvetten. Uppdragsindikator kl. 12. Verket har åtta infattade motstear för balansens, ankarets, gånghjulets samt sekundhjulets axeltappar.

Önskemålet om att kunna dra upp resp. ställa uret med nyckel har tillgodosetts, trots att det är bygeluppsdraget.

No 1879

VK redovisar som vanligt erhållna utmärkelser och priser med hjälp av den högklassiga gravyren i urverket.

Victor Kullberg
105 Liverpool Road London
MAKER TO THE ADMIRALTY
PRIZE MEDALS AWARDED
1860 1862 1864
DIPLOMA OF HONOUR VIENNA
1873
THE GOLD MEDALS PARIS 1867
HAVRE 1868 NAPLES 1871
TRIESTE 1871

No 1879, lägg märke till ställstiftet i ytterkanten!

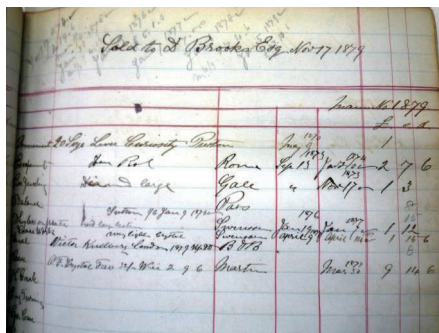
Boetten som är slät och utan monogram och ca 54 mm i diameter, är utförd i 18K guld av boettmakaren *John Martin* i Clerkenwell ⁽⁶⁾. Den är stämplad i London år 1876 och kostnaden var drygt 9 pund vilket var en tredjedel av urets totala tillverkningskostnad.

I arbetsboken anges att "*Swensson*" fått i uppdrag att utföra flera moment i tillverkningen av uret och att boetten skall vara "very light crystal".

John Martin.

Begreppet avser en boettyp där glasringens invändiga smala kant är blankpolerad. Detta i kombination med ett plant kristallglas, vilket detta ur fortfarande har, bidrog till en lättavläst urtavla.

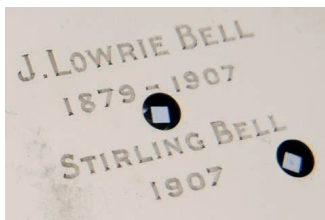

Kullberg "Manufacturing books" no 1879
Guildhall London.

I "manufacturing books" anges att Lindqvist ansvarar för "Examining", Troligen avses W. Lindqvist som arbetade för Kullberg i flera år och senare tillverkade egna precisionsur för "Admiralty". Lindqvists bakgrund är oklar.

Det färdiga uret levereras först 1879, nio år efter det att VK erhöll råverket från Joseph Preston i Prescott. Det var inte ovanligt att VK hade råverk i lager i flera år och affärsböckerna visar att beställaren kunde få vänta lång tid på leverans. Av böckerna framgår det att flera moment i tillverkningen genomfördes innan uret hade en köpare.

Det var återförsäljaren "**Brooks Esq**" som beställde uret av VK ⁽⁷⁾.

Gravyr, cuvetten, No 1879

Gravyren på cuvetten ger god vägledning beträffande tidigare ägare.

J. Lowrie Bell, f. 1837, var en högt uppsatt chef inom järnvägen i USA. Hans karriär inleddes 1857 och han fick med tiden flera betydande befattningar. År 1890 var han: "*General superintendent*" vid United States railway mail service". 1901 var han: "*General Traffic Manager*" i New Jersey⁽⁸⁾.

General Traffic Manager J. Lowrie Bell
Graverat porträtt, ca 1900.

Noter:

1. På franska "ebauche", på engelska "Movement in the Grey" eller "Rough Movement". Ett råverk från Joseph Preston bestod normalt sett av verkbottnar, klovar, skruvar, hjulämnen och ibland ingick även fjäderhus och snäcka. Det återstod många moment och kompletteringar innan uret kunde levereras.

Joseph Preston & Son i Prescott, Liverpool, var troligen den mest mångsidiga råverksfabrikanten i England under 18- och 1900-talet.

Företaget, som grundades 1829, försåg många av de ledande tillverkarna av ur i England med råverk, både till skeppskronometrar och fickur av alla de slag och fulländning. Råverken från firma Joseph Preston är märkta JP på tavelsidan. Verksamheten i Prescott bedrevs av en efterträdare ända till mitten av 1900-talet.

2. Omkring 1866 omnämner VK "Curiosity caliber" i sina affärsböcker. Det tidigaste bevarade fickuret som förf. har kännedom om med denna verkstyp är VK no 1604, signerat: "J H SPREAT, Manchester" (no 822). Uret, som saknar originalboett, är enligt uppgift tillverkat omkr. år 1870. Se även sid 23 not 1.

3. Fickursverk fanns i flera storlekar.

Verket i no 1879 är 20 Size = 46,6 mm.

I det föregående har fickur no 1264 beskrivits. Det uret har ett 16 Size verk = 43,2 mm. Fickur no 3985, som beskrivs härnäst, har ett 14 size verk vilket motsvarar 41,5 mm

4. "Freesprung", se sid 24 not 5 (fickur no 1264).

5. "Reversed Fusee" nyttjade VK i merparten av sina ur. För att minska friktionen för snäckans axel valde VK att lägga kedjan som ett S. Se bilden längst ner på sid 32.

6. John Martin, Clerkenwell, London, reg. juli 1865. Ref. Philip T. Priestly; "Watch Case Makers of England". C 1994

7. Kristallglas i fickur kännetecknas av att de är helt plana och klarare i glasmassan än ett traditionellt mineralglas. Ett kristallglas var väsentligt dyrare.

8. Troligen är beställaren firma: F O BROOKS, Wynne, Arkansas, USA, som var återförsäljare av ur.

9. Gravyren på cuvetten hänvisar till urets första ägare, troligen är det far och son som anges. Familjen Bell var förmögen och det återspeglas i det påkostade fickuret från VK.

J. Lowrie Bell var 1885 involverad i en hetsig förhandling mellan ett syndikat och ägarna till Central Station i New York. En av huvudaktörerna var en synnerligen välkänd kapitalist, John Pierpont Morgan, f. 1837 - d. 1913. JPM var en förmögen amerikansk finansman som dessutom var storsamlare av klockor. Han beställde för eget bruk ett av världens mest komplicerade fickur tillverkat av Patek Philippe. JPM:s omfattande samling av fickur beskrevs 1912 i praktverket; "*JP Morgan Collection of Watches*". Boken väger hela 7 kilo, förf. har vägt ett exemplar!.

Victor Kullberg London

Fickur no 3985

"Kew A certificate"

No 3985, levererades i september 1887 med ett Kew A certifikat till beställaren, den exklusiva urbutiken Marenzeller⁽¹⁾ i Wien år 1887.

VK tog till vara varje möjlighet att lyfta fram priser och erkännanden företaget erhållit genom åren. Även en verksbotten kan utgöra reklampelare, trots den begränsade ytan. Det är intressant att jämföra gravyren i det tidigare beskrivna fickuret no 1264 med detta ur. 1867 redovisades fyra medaljer.

Drygt tjugo år senare redovisas inte mindre än 15 utmärkelser i no 3985.

Victor Kullberg

105 Liverpool Road London

**MAKER TO THE ADMIRALTY
TO H.M. THE KING OF SWEDEN &
NORWAY**

4 DIPLOMAS OF HONOUR

1861-1873-1876-1884

8 GOLD MEDALS AWARDED

PARIS 1867-1869-1873

HAVRE 1868

NAPLES 1871

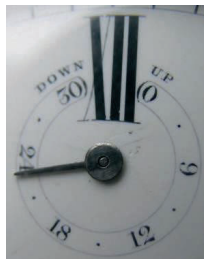
TRIESTE 1871

MELBOURNE 1881-82?

LONDON 1885

**DIPLOMA OF HONOUR VIENNA
1873**

**THE GOLD MEDALS PARIS 1867 HA-
VRE 1868 NAPLES 1871
TRIESTE 1871**

Uppdragsindikator.

Ställstiftet!

Fickuret är försett med Kullbergs bygeluppdrag för snäcka och kejda. Verk typ "halfplate" med "reversed fusee". Möjligheten att dra upp resp. ställa uret med nyckel finns fortfarande, även om cuvetten inte har uttag för nyckeln.

Ett försök till översättning av ett avsnitt av korrespondensen i "order books" mellan Victor Kullberg (VK) och beställaren Marenzeller (MZ) i Wien;

MZ; 31 Jan 1887:

Som svar på Ert brev per den 25/7 återger jag härmed mitt brev per den 29 december. Jag beställde en 19 linjers, högsta kvalitén, silver, bygeluppdragen, ankarur, maskinmönstrad (Guillichering) öppen med kristallglas... och Ankarur med certifikat från observatoriet i Greenwich med Ert namn och även medföljande etui (jag förväntar mig ett marockängetui) Vänligen tala om när uret är färdigt.

VK;

Han vill ha breven (svaren) översatta till tyska. Det här blir en 14 size, dubbel liverrulle, frisvängare (Free - Free sprung) Breguetspiral, öppen kronuppdragen, boett typ Crystal, silver, guldscharner 2985/3985 £127 "A" besvarad 7 feb 1887 ..svaret skickat. Hade Stark att skriva det på tyska.

Jag har mottagit för Er räkning den 31 jan angående ... ett silverfickur som kommer att ta minst 6 månader att tillverka och dessutom krävs ytterligare några månader för test av uret på observatorium.

Privatpersoner kan ej få ur testade på Greenwichobservatoriet, måste vända sig till Kew observatoriet som senast Jag hoppas att det blir ett tillräckligt pris för ett sådan ur, £32 förutom Kew certet som är 30 shilling. £717

VK: 19 aug 1887:

Detta ur fick A med 73.3 poäng £186

19 Aug 1887 A with 73.3 marks

Längre ner i liggaren finns div. korrespondens avseende kunden Marenzeller avseende andra ur som denne har beställt. Det

finns en notering som ev. har anknytning till no 3985, fritt översatt:

1889 Det här är en kopia av gångresultatet för det första Kew uret pund 488.

I "Manufacture books" finns uppgifter om datum, typ av arbete, namn på arbetare/leverantör samt pris för utfört arbete.

"Manufacture books", Guildhall London.

Ett försök till översättning/tolkning av noteringarna. Rubriken: "Till/datum/£" innehåller namn på utförare, datum samt kostnad i Pund/Shilling/Pence.

Marenzeller

Numret ändrat från no 2985 till no 3985

Levererad: 24 september 1887

<u>Rubrik</u>	<u>Beskrivning</u>	<u>Till/datum/£/S/P</u>
1. Urverk	14 size, ½-verksbotten,	Preston 18 jan 1874 1/71/-
2. Gång	Dubbel liverrulle	Tilling 27 mars 1875 18 mars 1878 2/5/- parti
3. -"-		Barker 6 feb 1878 21 mars 1878 -/15/-
4. Stenhål		Mederast.. 27 mars 14 aug 1875 -/14/6
5. Balans		Pose... 17 juli 1875 -/8/-
6. Uppdrag		Sutton.. april 121884 1/6/- Buck 5 april 1884 1/10/-
7. Boett- arbete		Dennison (?) -/5/6
8. Urtavla	Styrka medium, namn över centrum, uppdagsindikator	Willis 2 mars 1887 -/7/-
9. Boett	2 guldscharner, 18 karat, 4 extra..... model, "crystal" kupighet K, fas 12....	Thoms 17 mars 1887 1/7/-
10. Guill- ichering	medaljong	Plats 29 sept 1887 -/-/6
11. Chaner		Buckly 14 juni 1887 -/1/6
12. Spiral- klots		Austin.. 26 sept 1885 -/3/-
13. Fin- nissering	Delvis finnisering	Foster 12 april 1887 1/3/- Foster Mars 1887 -/17

<u>Rubrik</u>	<u>Beskrivning</u>	<u>Till/datum/£/S/P</u>
14. Upp- dragsfjädrar	2 fjädrar	Cotton 31 Mars 1887 -/1/-
15. Gravyr	Victor Kullberg 3985 medaljong	Clase 30 juni 1887 -/15/-
16. För- gyllning		Culves & Son.. 17 mars 1887 31 mars 1887 -/5/-
17. Visare		-/3/-
18. Glas		Cohen 17 maj 1887 -/8/-
19. Diverse	Spiralrulle	Tilling April 18 1887
	guldrör i bygel- halsen	Martin 19 mars 1887
	Avgift för Kew A Cert	21 aug 1887
	Chevalis etui	21 Shilling 31 aug 1887 Job 1/15/6

"Guldrör i bygelhalsen".

Nedan något om "specialisterna", nummer refererar till rubriknummer ovan

1. Urverk - Preston

Se sid 27 not 1.

8. Urtavla - Willis:

Firman är enl. uppgift etablerad 1767 av T.J Willis i Clerkenwell, London som "Watch and Clock dial maker". En son, Thomas John verkade i firman till sin död 1897. Även Frederick Willis arbetade i firman som ansågs som den främsta i England när det gäller gravering och tillverkning av urtavlor av emalj. På ett av firmans bevarade brev anges:

"SPECIALITY VENETIAN ENAMEL DIALS"

Kvalitén, designen och ryktet om Willis bidrog även till order från tillverkare av kvalitetsur i Schweiz. Verksamheten bedrevs ända in på 1920-talet. Verktyg och firmaarkiv är enligt uppgift bevarat på ett museum i England.

9. Boett- Thoms:

Fred Thoms - "Watch case maker". Verksam i Clerkenwell, London, ansågs som den främsta boettmakaren i London kring sekelskiftet 1900. Han verkade fr.o.m. ca 1881 på flera olika adresser i Clerkenwell. Fred Thoms var född 1862 och avled 1930.

14. Uppdragsfjädrar - Cotton:

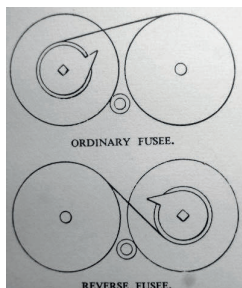
Cotton G. & Sons, verkade på flera adresser i Clerkenwell under senare delen av 1800-talet, tillverkade uppdragsfjädrar till alla slags ur bl.a. med hjälp av svenskt stål. Företaget som hade väldigt gott renommé upphörde i början på 1930-talet.

Noter:

1. Köparen var en exklusiv återförsäljare av ur i Wien, grundad 1830 av urmakaren Ignatz Marenzeller, f. 1797 - d. 1877. Efterträdare tog vid och urbutiken var känd för att leverera de bästa uren som fanns på marknaden till sina förmögna kunder. Från Schweiz; Patek Philippe, från Tyskland: A. Lange & Söhne och från England naturligtvis Gottlänningen Victor Kullberg!

2. Fred Thoms, Clerkenwell. Se ref 9. ovan.

Reverse fusee.

Tryckta källor:

- Becket Sir E; "*CLOCKSWATCHES AND BELLS*" - tryckår 1874.
- Bertele Hans von: "*Marine- und Taschenchronometer*" tryckår 1981
- Carlés De; "*Watch & Clock Encyclopedia*" - tryckår 1978.
- Chamberlain Paul M: "*IT'S ABOUT TIME*" tryckår 1941.
- Clocks Magazine, july 1984
- Cuss Camerer Terence; "*THE ENGLISH WATCH 1585-1970*" - tryckår 2009.
- Davies Alun C: "*The house of Kullberg*".
- Antiquarian Horology, vol 35, no 5. 2014.
- Glasgow David: "*WATCH AND CLOCK MAKING*" - tryckår 1893.
- Hammarlund Henning: Ur-kalender 1898
- Invention and Inventors Mart; "*Our portrait gallery Mr Victor Kullberg*" - Oktober - 1885.
- Knirim Konrad: "Militärühren" 2002..
- Ljungdahl C."Victor Kullberg, den svenske kronometermakaren" DAEDALUS 1992.
- Lundin Jim & Peter Borgelin; "*G.W. Linderroths Urfabrik*" - tryckår 2008
- Mercer Tony; "*MERCER CHRONOMETERS*" - tryckår 1978, 2003
- Mercer Tony; "*Chronometer Makers of the World*" - tryckår 1991.
- Priestley Philip T: "*WATCH CASE MAKERS OF ENGLAND*", 1994
- Randall Anthony G: "*The Time Museum Catalogue of Chronometers*" 1992
- Sandström Sven; "*REGLAGE*" - 1995.
- *SVENSK URMAKERI-KALENDER* 1924
- *THE HOROLOGICAL JOURNAL*, 1869
- Whittney M E: "*Military Timepieces*", 1992.

Otryckta källor:

- Div. husförhörlängder Sverige
- Guildhall London - "Archives belonging to the Clockmakers Company".
- Centrum för Näringslivshistoria. Linderroths arkiv 1844-1938.

Tack till Sveriges Urmakareförbund för tillstånd att nyttja bilderna från Svensk Urmakeri-Kalender och tack till Eric Read, Peter Stammler, John Knudsen och Jonathan Betts för värdefulla synpunkter och rättelser.

Horologium horribile

Den amerikanske författaren Edgar Allan Poe (1809-1849) är mest känd för sina skräckberättelser, men han skrev också humoristiska och satiriska historier samt poesi.

Han anses som föregångare till detektiv-, science fiction- och fantasiberättelser och hans arbeten räknas till en viktig del av den amerikanska litteraturen.

Några av Poes berättelser har anknytning till horologi. Av poemen kan *The Bells* (*Klockorna*) räknas till ämnet då dikten är en skildring av klockklang. I det följande refereras några av de "horologiska" berättelserna.

A Predicament (En obehaglig situation)
Denna novell, som först publicerades 1838 med titeln *The Scythe of Time* (*Tidens lie*), räknas till de humoristiska och satiriska fast den är nog så otäck. Berättaren är en kvinna, Signora Psyche Zenobia, som efter att ha besökt Mr. Blackwood på Blackwood's Magazine för att få skrivråd går genom staden Edina (Edinburgh). Hon har sällskap av sin pudel Diana och sin tjänare negern Pompey. Hon går in i en stor gotisk katedral och tar sig upp i klocktornet, där hon får syn på en liten öppning. Öppningen visar sig befinnas i den stora urtavlan och lagom stor att sticka huvudet

Roland Christell

genom så att hon från sin upphöjda position kan blicka ut över staden. Hon blir så gripen av utsikten att hon inte märker att minutvisaren går in i nacken och klämmer fast henne. Hennes ögon trängs ut ett i taget och rullar ned i takrännan och vidare ner till gatan.

Visaren tränger allt längre in i nacken och skär av huvudet som också faller till gatan. Hon blir osäker på om det nu är huvudet eller kroppen som är den faktiska Signora Psyche Zenobia. Eftersom hon nu inte längre är fastklämd kan hon lämna sin besvärliga belägenhet. Hon skrämmas av slag på Pompey som flyr. En rätta har under tiden ätit upp pudeln Diana. Zenobia är nu hundlös, tjänarlös och huvudlös.

The Pit and the Pendulum (Avgrunden och pendeln)

Berättaren förs inför spanska inkvisitionsdomstolen, torteras och döms till döden. Sjuk och periodvis medvetlös hamnar han i en cell med en helvetesliknande avgrund som han är nära att falla ned i. Efter ett uppvaknande finner han sig liggande på rygg fastbunden vid en träställning. Han ser en bild av den personifierade Tiden som håller i en väldig pendel. Pendeln som hänger över honom svänger fram och tillbaka och har sin nedre del i form av en månskära av stål, skarp som en rakkniv. Han märker till sin fasa hur pendeln långsamt och oupphörligt sänker sig. Den svänger i rät vinkel mot hans kroppslängd och över hjärttrakten. Med stor ansträngning lyckas han frigöra en arm och smeta in sina fångband med kvarvarande matrester som lockar cellens rovgiriga råttor att bita isär banden. Han blir fri, men är fortfarande i inkquisitionens våld och är övervakad. Den helvetiska pendelmaski-

nens rörelser upphör och den dras upp genom taket. Cellens väggar är rörliga och börjar röra sig inåt samtidigt som de blir glödheta och tvingar honom mot mitten och avgrunden. Han räddas i sista ögonblicket av den franska armén som intagit Toledo. Inkvisitionen har fallit.

The Masque of the Red Death (Röda Dödens mask)

Denna berättelse utspelar sig i ett av Furst Prosperos befästa slott, dit tusen människor tagit sin tillflykt för att undgå en ute i landet härjande pest kallad Röda Döden. I slottet finns ett antal dekorerade och olikfärgade rum där Prospero har anordnat en maskeradbal. En av deltagarna som har ett skrämmande utseende visar sig vid demaskering vara Röda Döden och orsakar att allt slutar i mörker och sönderfall. I ett av rummen finns vid en vägg ett gigantiskt ur i ebenholtsfodral. Uret beskrivs ha en stor pendel som svänger på ett dovt, tungt och entonigt vis. När klockan slår hörs ett klart, starkt, djupt och utomordentligt musikaliskt ljud som dessutom är så egendomligt att det orsakar förstämning. Stämningsskapande syns vara urets enda roll i den här berättelsen.

The Unparalleled Adventures of One Hans Pfaall (Hans Pfaalls underbara äventyr)

Denna skröna beskriver hur en man vid namn Hans Pfaall färdas från Rotterdam till månen i en av honom själv tillverkad och ändamålsenligt utrustad ballong. För att kunna andas i den förtunnade luften utanför jordens atmosfär använder han sig av en kondensor som kan fylla den inneslutna gondolen med förtätad luft. Kondensorn behöver periodvis skötsel och tillsyn och resenären behöver vila och sömn. Detta löser han genom att sätta upp ett vattenväckarur. Från sitt vattenförråd

tar han en kagge vatten och placerar den över en liten lerkruka med pip. I kaggen borrar han ett hål och i hålet passar han in en plugg av mjukt trä på så sätt att vatten i lagom kvantitet sipprar ut och faller i krukan nedanför. Krukan fylls till brädden på sextio minuter varefter vatten rinner ut genom pipen och ned i ansiktet på den underliggande sovande ballongresenären, som nu vaknar i tid för att sköta luftkondensorn.

The Devil in the Belfry (Djävulen i klocktornet)

Berättelsen om den holländska staden "Vondervotteimittiss" (Wonder-what-time-it-is) innehåller många anknytningar till horologi. Staden är avlägset och isolerat belägen på ett runt platt område omgivet av höjder. Sextio små likadana hus är vända mot centrum med baksidan mot höjden. Avståndet från husens framdörrar till centrum är sextio yards. Varje hus har en liten trädgård med ett solur och tjugo-fyra kålhuvuden. Husen har mycket och fint skulpterat trä, format som ett ur eller ett kålhuvud. På spishyllan har man en riktig pendyl flankerad av blomkrukor med kål. Mellan kålkruka och pendyl har man ett fickurställ i form av en kines.

I spisen har husmor en stor kittel över elden där hon kokar surkål och fläsk. I vänster hand har hon en holländsk rova och i höger hand en slev. Vid sin sida har hon en fet spräcklig katt som har ett leksaksur bundet vid svansen. Pojkarna, som är de busar som har fäst det där, är i trädgården och ser till grisen. De har egna ur och har försett också grisens svans med ett leksaksur. Husfar, som har sin rova i en ficka, sitter med sin rökpipa i en fåtölj. Fåtöljen är placerad så att han kan se klockan i tornet ovanför rådhuset. Han är noga

med att kontrollera rovan mot tornklockan. Alla stadens invånare är mycket tidfixerade och ordningsamma.

I rådhuset vistas stadens rådgivare där de har speciella möten. De har antagit tre viktiga resolutioner:

—*"Att det är fel att ändra den gamla goda ordningen"*

—*"Att det inte finns något tolerabelt utanför Vondervotteimittiss"*

—*"Att man ska hålla sig till sina klockor och till sina kålhuvuden"*

I klocktornet ovanför finns stadens stolthet: den stora klockan med sju urtavlor. Där finns också tornmannen vars enda plikt är att sköta klockan, något som är ett verkligt latmansgöra eftersom den aldrig någonsin varit i behov av tillsyn. Sak samma är det för områdets samtliga tidmätare. Invånarna är alla fästa vid sina kålhuvuden och stolta över sina klockor.

En dag inträffade något som ödelade den rådande ordningen och friden. Någon minut före klockan tolv kom en med en stor fiol försedd svartalfliknande figur i hög fart ned från höjderna, in i staden och rakt upp i klocktornet. Där tog han sig för att brutalt misshandla tornmannen och mixtra med klockan. Eftersom alla var upptagna

med att kontrollera sina ur inför tolvslaget märkte ingen vad som försiggick i klocktornet. Man räknade precis som alltid klockslagen från ett till tolv. Men nu klämtade ett trettonde slag vilket storligen förskräckte de petnoga stadsborna. Totalt kaos utbröt. Uppe i klocktornet roade sig den fräcka filuren att med fiolen i knät och med bågge händerna skrapa fram gamla irländska låtar. Den token hade stor uppvisning!

Berättaren av historien finner situationen miserabel, lämnar platsen och manar alla älskare av korrekt tid och fin kål att i samlad trupp dra mot Vondervotteimittiss för att återställa den gamla goda ordningen genom att kasta ut den hemska figuren ur tornet.

E.A. Poe: The Best Known Works of Edgar Allan Poe. Blue Ribbon Books, New York 1927.

E.A. Poe: Hemlighetsfulla och Fantastiska Historier. Andra upplagan. Björck & Börjessons Bokförlag, Stockholm 1946.

Les Temps, lui-meme, regarde l'heure a la montre Universal — "Tiden själv avläser sig på en Universalklocka".

*(Jean Cocteau — fransk författare, konst- & filmskapare,.. "avantgardist")**

På nyåret 1894 startade Numa Descombes & Georges Perret som underleverantörer i Le Locle, som tillsammans med La-Chaux-de-Fonds vid den tiden var ett "inferno" av urfabriker uppe i Jurabergen, där man tillsammans svarade för drygt hälften av världens fickurstillverkning. 1894 uppfanns "växelskiva" för 24-timmarsvisning.

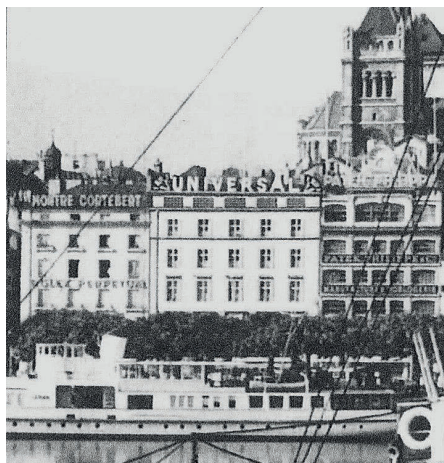
Efter Descombes frånfälle redan 1897 bildar Perret med nye kompanjonen Louis Edouard Berthoud 1898 Universal Watch — på grund av nya behov inom samfärdsel, sport och industri inriktas produktionen på främst tidmätare och utveckling av armbandsur, som man blev pionjärer på — 1917 presenterar man världens första armbandskronograf. 1920 flyttar man verksamheten till Genève och så småningom med den "fashionabla" adressen Quai du Rhône (se foto).

Kronograferna försågs först med coaxial start/stoppknapp i uppdragskronan för att sedan få start/stopp kl. 2 och nollställning kl. 4 — ett system som fortfarande är praxis idag.

Förutom 8-dagars järnvägsur lanserades 1925 en automatkaliber "Auto-Rem" (påminner om John Harwoods system) och 1927 kom Cabriolet med "reversofunktion" och 8-days.

Under depressionen i början på 30-talet utökade man marknaderna med modellen "Colonial" (klimatsäker boett) i mellannöstern och etablerade sig permanent på USA-marknaden genom Henri Stern på Manhattan i New York och då ihop med Patek Philippe. Grundaren Georges Perret

avlider och ersätts av sonen Rauol, som hittar nya finansärer för fortsatt utveckling 1934.

Den "fashionabla" adressen Quai du Rhône, 1930-tal.

Det stora genombrottet kommer några år senare med kronograferna Compur/Compax, som blev den tidens "ikoner" likt Heuer/Rolex idag.

Uni-compax (se bild) försågs med 12-timmars register och senare med kalender/månfas till 50-årsjubileet 1944 — Tri-compax.

Under kriget tillverkades krigsmateriel — men man hann ändå med att lansera Aero-compax med GMT och dessutom "damkronografen" kaliber 289, som fortfarande är världens minsta kronografkaliber (10,5 linjer) — 1941 kompletteras produktionen med en ny fabrik i Ponts-de-Martel och direkt efter kriget kom modellerna Dato-compax och Medico-compax.

**ä. kallad "genial diletant" — umgicks med vänner som Picasso, Dufy, Stravinskij och Edith Piaf, som f.ö. dog samma dag som han själv (11 okt. 1963).*

Universal – Uni-Compax – sent 30-tal.

1948 kom första "hammarautomaten" kaliber 138, som i november 1954 satt på SAS-piloterna i deras första flygningar över nordpolen (Los Angeles el. Tokyo) – denna officiella "Polerouter" var designad av den då unge Gerald Genta (endast 23 år gammal). 1957 byttes kalibern ut till "undersköna" kal. 215 med mikrorotor – något som irriterade Buren Watch, som 11 månader tidigare hade patenterat sin "Super-slender" (cal. 1000) – allt löstes genom att Universal betalade 4 SFr till Buren för varje producerat verk.

Polerouter/SAS - design Gerald Genta.

1959 tog Zenith över aktiemajoriteten i företaget – 1966 presenterades Golden Shadow (även denna designad Gerald Genta) med den ännu idag tunnaste automatkalibern med mikrorotor – kal. UG 66, endast 2,5 mm hög. Manuellt var kalibern 820 även den "ultraflach" (2.45 mm).

Kunnandet i Universalfabriken hjälpte Zenith att konstruera sin berömda "El Primero" – en av världens bästa kronografer på handleden någonsin.

I slutet på 1970-talet delar Bulova ansvaret för fabriken, som 1986 köps upp av nuvarande ägare Stelux-gruppen (Hong-Kong) tillsammans med anrika Cyma och Solvil & Titus.

Till 100-års jubileet 1994 visas en ny "reversomodell" byggd på Cabriolet från 1927 med dubbla taylor (ansikten) – Janus – ena sidan i platina och andra i guld (aut.kaliber 42). Lyxmodellen Golden Janus Cabriolet gjordes endast i tio exemplar (se bild).

Janus – "tidens två ansikten".

Märkets höga kvalitet har lockat till sig "historiska" bärare – Harry Truman kallade sin Tri-compax för the "Glorius", Hermann Göring gav sin till fängvaktaren (Lt Jack Wheelis) i cellen strax innan han tog giftampullen i Nürnberg (om det var

en gåva eller ett tack för giftkapseln vet man inte...) och Juan Peron bar också han en Tri-compax. 1950 var märket representerat mer än i 40 länder och Compax var amerikanska teamets klocka i klassiska bilsportens Le Mans.

Designern Charles Poluzzi presenterade också en lyxserie med cloisonnetavlor främst för de nyrika i mellanöstern/sydamerika (se bild) – han gjorde liknande vackra motiv även för Rolex, Patek Philippe och Vacheron & Constantin. Universal var för övrigt verkleverantör/samarbetade med Eberhard & Co, Girard-Perregaux, Jaeger le Coultre, Vacheron & Constantin samt Zenith. Universal var också holländsk hovleverantör (Drottning Wilhelmina) och hade nära samarbete med Hermès i Paris liksom med argentinska flygvapnet.

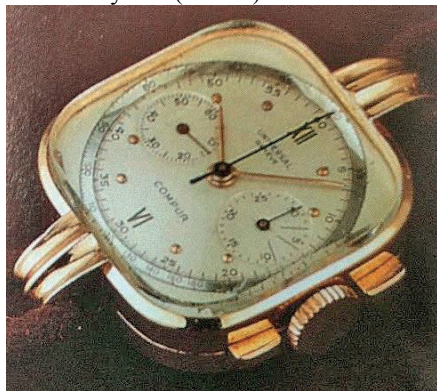
Cloisonné oriental (1950-tal) (Poluzzi).

På damsidan fanns också "watch couturier" – dvs. ur "skräddarsydda" till klädsel /assessorer för dåtidens nobless.

1994 hade Antiquorum en specialauktion till märkets 100-årsminne – de 151 utropen inbringade då för drygt tjugo år sedan SFr 730.000.-

Prisnivån är fortfarande överkomlig på samlarmarknaden, där Compax i olika former (med sex kalibrar i 280/290-serien) och märkets modellrikedom med

både damstorlek och fyrkantiga kronografer är omtyckta (se bild).

"Damkronografen" kal. 289 (anno 1947) -ännu världens minsta kronograf.

Flygklockor gjorda i samarbete med A. Cairelli-"Rattrapante" i Rom för Reggia Aeronautica Italiana under WWII har nått en bit uppåt miljonen.

Från 1968 hamnar man i elektroniken med Uni-sonic (Bulova) och köper in de mekaniska kalibrarna Valjoux 23 (till Uni-compax) och 72 (till Tri-compax) istället - 1975 lanseras världens tunnaste kvartsur (kal. 74).

1992 startas en mekanisk "rebirth" med kal. UG 66. 2006 fortsätter man på sin "microrotor technology" med kal. UG 101, som 2008 "nostalgiskt" presenteras i reversomodellen Cabriolet; de sista åren verkar märket vara vilande.

Referenser:

Universal Watch - Pietro Guiliano Salva – Edit Vallardi 2010.

100 years Universal Watch – Antiquorum 1994.

Armbanduhren – Gisbert L. Brunner/Christian Pfeiffer-Belli – (Könemann 1999)/Ullman 2006.

Lexikon der Uhrenmarken – Michael Ph. Horlbecks – HEEL Verlag 2009.

Klockor genom tiden (The Watch) – Gene Stone

– Tukan förlag 2014 (2006).

<http://www.universal.ch/>

Ett comtoiseur med ovanlig gång

Anders Eriksson

Att den här artikeln blev skriven beror på att en av medlemmarna i Stockholmsföreningen skulle flytta och passade på att rensa bland ur och verktyg. Bland det som skulle säljas såg jag en intressant urtavla, några metallstänger och en del axlar och hjul i en pappkartong. Det hela beskrevs som ett Comtoiseur med en mycket ovanlig gång. Det lockade min nyfikenhet och verkade kunna bli ett intressant renoveringsprojekt så jag köpte delarna och började samla mer information om gången och dess skapare.

Figur 1 Delarna i pappkartong.

Gången är uppkallad efter dess uppfinnare Chevalier de Béthune. Den är beskriven i "Histoire de la mesure de temps par les horloges" (Tidmätningens historia) skriven av Ferdinand Berthoud som i sin tur refererar till "Traité de horlogerie" (Avhandling om urmakeri) skriven av Thiout och utgiven 1751.

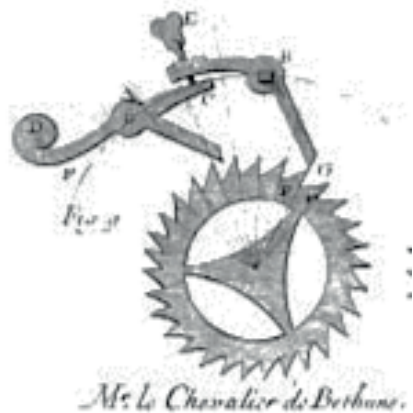
Den presenterades första gången för franska Vetenskapsakademien år 1727 av

M. Thiout. I tidskriften "MERCURE DE FRANCE" från april 1727 finns ett referat från mötet och tidningen berättar hur "Le Sieur Thiout, maitre horloger à Paris" (Herr Thiout urmakarmästare i Paris) presenterar en "Pendule d'equation" det vill säga ett ur som visar skillnaden mellan soltid och normalt看. Uret var tillverkat för kungen av Portugal. Han beskriver hur gången gör det möjligt att driva uret med bara hälften så tungt lod mot vad som annars skulle behövts. Han förväntar sig även att uret ska kunna gå längre utan översyn eftersom gången inte blir lika beroende av smörjning. Den sägs även ge mer isokrona svängningar och därigenom mer korrekt tidhållning. Akademien uttalar sig mycket positivt både om uret och gången. Thiout påpekar att "alla som han visat gången för har anammat den".

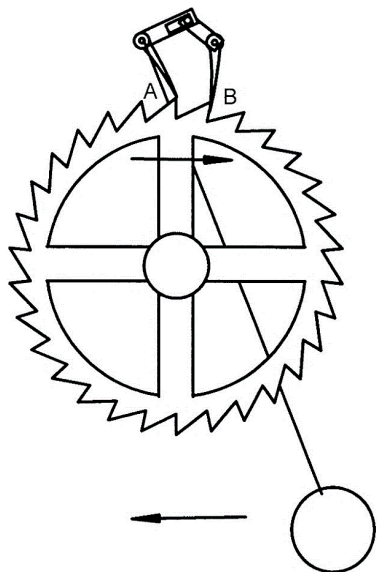
Det är troligt att jämförelsen gjordes mot spindelgången trots att släphaxgången redan uppfunnits. Man kan se Béthunegången som en vidareutveckling av spindelgången men med flaggorna på varsin axel. Pendeln är fast förbunden med en av axlarna. Axlarna är hopkoplade så att den ena flaggan går ned när den andra går upp. Se figur 2 och 3. Som synes skiljer sig utförandet i Comtoiseuren från Chevalier de Bethunes ursprungliga konstruktion.

Förhållandet mellan flaggorna kan i Comtoiseuren justeras genom att den högra flaggan kan vridas på axeln och låsas med en mutter. Funktionen är enligt följande. Pendelföraren är kopplad till den vänstra flaggan (A). På figuren är pendeln i sitt högra ändläge. När pendeln vänder glider tanden 1 mot den högra flaggan (B) vilket ger impuls till pendeln. Samtidigt

sänks den vänstra flaggan ner och när tanden släpper från B fångas hjulet upp på den vänstra flaggan efter ett kort fall.

Figur 2 Bethunegången från Berthouds bok.

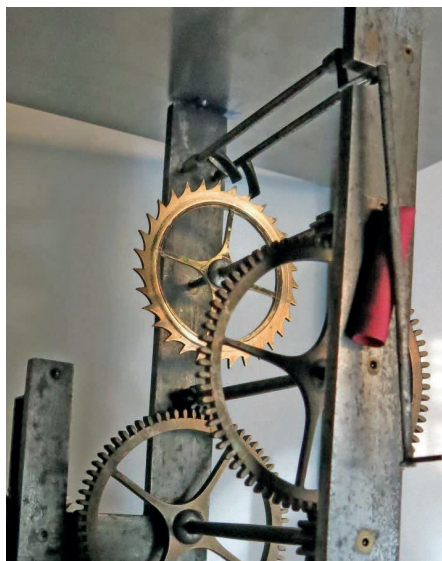
Figur 3 Bethunegången sådan den används i comtoiseuren.

Pendeln fortsätter åt vänster och ger en viss återföring. När pendeln börjar svänga tillbaka åt höger rör sig flaggan A åt höger. Gånghjulet rör sig medurs och ger impuls till pendeln. Samtidigt går flaggan B

ner och stoppar gånghjulet mot nästa tand och det hela upprepas.

För den som vill se gången i rörelse i ett Comtoiseur finns en film på youtube. (Ref. 1)

Är den här gången effektivare än spindelgången? Det överlåter jag till läsarna att avgöra. Den har i varje fall använts av Julien le Roy i några regulatorer. Den har även använts i Comtoiseur av ett mindre antal urmakare. De flesta äldre Comtoiseur har dock spindelgång och senare ur har släphaksgång. Trots ett uttalande av Thiout att alla urmakare som han visat gången för börjat använda den så blev den, liksom många andra gångtyper som kom under 1700 och 1800-talet, utkonkurrerad av andra mer effektiva konstruktioner.

Figur 4 Gången efter renovering.

Chevalier de Béthune

Vem var denne Chevalier de Béthune? Han var tydligen så känd för sina samtida så att han inte behövde någon ytterligare presentation i MERCURE DE FRANCE.

Släkten de Béthune har haft en framträdande roll i den franska historien. Där förekommer bland andra en minister till Henri IV kung av Frankrike och Navarre. Vid sökning bland andra dokument från Akademien framkommer en Chevalier de Béthune som 1723 startar en manufaktur tillsammans med några kompanjoner för att omvandla gjutjärn till stål enligt Reaumurs metod. Denne Marie-Henri de Béthune, Chevalier de Malte, (16??-1744) förekommer även i samband med anläggningar för att förenkla underhållet av fartyg vilket kanske inte är så märkligt med tanke på att han är officer och sedermera kapten i marinen. Han var en tidstypisk mångsysslare och allt tyder på att det är han som även uppfunnit Bethunegången. Han var sjöofficer och började som kadett 1681 och blev 1707 örlogskapten. År 1731 tog han avsked från marinen. Under tiden som anställd i marinen hann han även med att vara guvernör över Cayenne och sedan Martinique innan han blev kammarherre till hertigen av Orleans 1724. Kanske funderade han över förbättringar till ur i sin egenskap av marinofficer. Behovet av tillförlitliga ur för navigation måste ha varit stort vid resorna till Cayenne och Martinique. Några belägg för att han sysslade med urmakeri i övrigt har jag inte hittat.

Rekonstruktionen av mitt ur

Dags att titta på vad jag inhandlat. Det var uppenbarligen resterna efter ett Comtoiseur. Som tidigare nämnts fanns urtavlan men den saknade flera emaljtabletter och mässingsdekorationer. De fyra pelarna där tapparna är lagrade och som motsvarar bottenarna i ett vanligt väggur fanns med. Alla hjul och drivar med sina bommar fanns likaså. På gånghjulet hade någon tidigare svarvat bort centrum med skänklar så bara tandringen fanns kvar. Övriga hjul

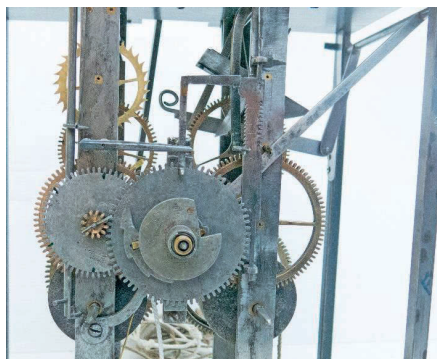
och drivar var intakta. Slagtrappan fanns också och delar av en arm till slaget. Vad som saknades var det som på franska kallas "la cage" (buren) d.v.s. bottenplåten, de fyra hörnpelarna, övre plåten, sidoluckorna och bakre luckan. Likaså saknades pendel upphängningen, utlösningssarmen till slagverket, de två hammarna och slagklockan.

Att återställa det här till ett fungerande ur kändes som en ordentlig utmaning särskilt som jag inte tidigare sett ett Comtoiseur i detalj och inte heller hade tillgång till något för att studera detaljutförandet. En sökning bland gamla nummer på "nätet" av "National Association for Watch and Clock Collectors bulletin" gav ett alldeles utmärkt napp. I fyra nummer mellan april 1972 och juni 1977 beskrivs både historiken, funktionen och hur man kan reparera Comtoiseur. Béthunegången var dock inte beskriven.

Arbetet med att på nytt bygga upp ett ur började med att rita och mäta hur bottenplåt och den övre plåten skulle se ut. Comtoiseuren använde 2 mm tjock smidd järnplåt. Det som närmast skulle likna denna är varmvalsad så kallad svartplåt. Ett försök att nu köpa varmvalsad plåt fick jag veta att det inte tillverkades längre i så tunna dimensioner. Det fick bli kallvalsad plåt istället. En fördel med detta är att det tydligt syns vad som är nytillverkat och vad som är original.

Hörnpelarna tillverkades av 8 mm fyrkantsjärn som inledningsvis försågs med gängor och muttrar i ändarna. Senare när allt var utprovat och klart nitades pelarna mot botten och överplåt. Gånghjulet försågs med nytt centrum och monterades tillbaka på bommen. Största utmaningen så långt var att tillverka utlösningssarmen för slagverket. Den består av tre armar som är fästa på samma axel och skall stå i

bestämda vinklar till varandra för att fungera. Den ska också starta slaget på timmen och sedan ca två minuter senare. Efter några försök först på papper och sedan i metall så fungerade utlösningen av slaget men det var omöjligt att få en säker funktion av slagtrappan. Om den matade ett steg i den undre delen så tog den två steg i övre delen och om den justerades att göra ett steg i övre delen så halkade den tillbaka och blev aldrig klar i den undre delen. Efter mycket bryderi och efter att ha fotograferat slagtrappan och gjort en förstudering på papper var det uppenbart att den var felgjord. Det var inte samma delning på tänderna för snapparen och spärrhaken. Felet ser inte ut att ha gjorts på senare tid utan verkar vara ursprungligt. Det hela löstes med en bit mässing där jag filade till nya tänder för spärrhaken och limmade dit den på baksidan. På så vis finns originalutförandet kvar för senare generationer att begrunda.

Figur 5 Urverket framifrån med slagskivan, trappan och utlösningssarmen.

Urtavlan saknade som nämnts en del sifferplattor. En del plattor hade en gråaktig emalj som antagligen är resultatet av en tidigare renovering. Jag bestämde mig för att de var en del av historien och behöll dem. Som en tillfällig lösning tillverkade jag nya plattor av koppar och emaljerade

dem med en sorts lågtemperaturemalj i köksugnen. Det ser ganska likt ut och det är stor risk att det blir en permanent lösning. Mässingsdekoren som fattades sågade jag ut ur 1 mm plåt. För utformningen av krönet fick jag hjälp att hitta en modell som stämmer med klockans ålder.

De sista delarna var att svarva till en modell av en pendelvikt och gjuta den i bly och tillverka en pendel av 2 mm tråd. När klockan var utprovad försåg jag den med luckor och hängde den på en konsol på väggen. Ännu återstår att tillverka loden.

Figur 6 Uret på plats.

Referens 1

<https://www.youtube.com/watch?v=pXIT1eF1tOg>

eller googla www.pendoleria.com
morbier con scappamento Chevalier de Bethune

”Stuket på dinkan” — den del av ackuratessen som bäraren ser...

Lars Laväng

Fackfolk och klockintresserade ser ju lätt kalibern med uppbyggnad, gångart, finish och på sistone också absolut precision som viktiga attribut, medan gemene man oftast köper ett ur på ”fason” (form, färg & känsla).

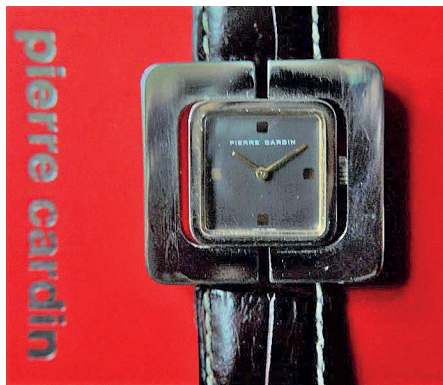
Genom teknikens utveckling och modets växlingar från renässansen och framåt har klockans form och uttryck varierat på både stationära och bärbara ur. Förr bars klockan mer eller mindre synligt i klädedräkten och symboliserade då status och samhällsrank — spec. före Aaron Dennisons tid innan mass-produktionen tog fart och uret till slut bars av var och en.

”Statustänket” lever vi fortfarande med — fabrikernas ”flaggskepp” domineras ännu av guld, silver eller rent av platina, när stål/titan, keramik eller carbon kanske är mer ändamålsenliga i vårt leverne.

Historiskt framhävs urmakaren/manufakturen, men sällan boettmakaren. Vid övergången till ”new look modet” för 100 år sedan dyker designern upp — exempelvis Cartier med modellerna Santos, Tank & Pascha.

Längre fram kommer Horwitt med Museum Watch (Movado) och Gerald Genta/Gilbert Albert med design för P.P. (Patek Philippe), Omega & Universal samt Serge Mazon (Longines) — även Andy Warhol och Max Bill figurerar, för att nämna några fler.

Sedan följde modehusen (Pierre Cardin- se bild) och man fick en eskalering genom Swatch-epoken. I Skandinavien har vi haft Torun Bülow-Hübe (1927-2004) — ”Malmötjejen” som blev efterkrigstidens och vår största kvinnliga smyckesdesigner med världsrykte.

Jaeger/Pierre Cardin Espace Collection 1971.

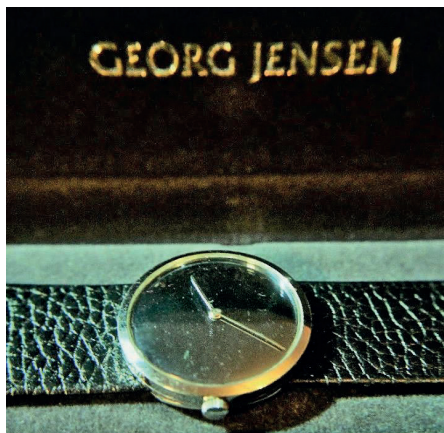
Efter att som ung flicka ha besökt Wiwen Nilsson & Sigurd Persson började hon på Konstfack 1945. Sedan egen verkstad på Skeppargatan i Stockholm under mycket påvra omständigheter, därefter hamnade hon in på 50-talet i Paris och så småningom i Briot (Cote d'Azur), här hade hon sin mest produktiva och nyskapande period med enkla smycken som framhävde kvinnokroppens skönhet framför den ”tjocka plånboken”.

Man säger att hennes smycken & design bildligt ”rann utefter kroppen som en anatomisk smekning”.

Hon vann priser i Triennale di Milano, fick egen monter i museet hos Picasso i Antibes — hon umgicks med Ingrid Bergman, Brigitte Bardot och Billie Holiday, som alla bar hennes smycken. 1962 inbjöds hon till Musée des Arts Décoratifs i Louvren att göra ett stycke hon inte tyckte om (”an object of your dislike”). Valet föll då på klockan, som hon tyckte stressade henne.

Hon gjorde då Vivianna — klockan var stel och öppen i ena ändan (så man inte kände sig inlåst), urtavlan en blank spegel

utan siffror utrustad med enbart sekundvisare — m.a.o. ett ”smycke helt i nuet” i st.f. en ”tidsjagande kronometer”. 1967 lanserade Georg Jensen klockan med analog urtavla — Torun gjorde även en rund klocka med utbytbar rem (se bild nedan) för dem som inte gillade eller kunde ha den stela modellen.

Torun gjorde även en rund klocka med utbytbar rem.

Vid den tiden hamnar hon i en livskris och lämnar Frankrike för Tyskland (Wolfsburg) — tio år senare lämnar hon Wolfsburg för Jakarta (Java) som volontär i Subud-rörelsen. 2002 återvänder hon till dottern i Köpenhamn, då sjuk i leukemi. 2004 avlider hon och är gravsatt i Blåvik vid sjön Sommern, intill familjens sommarbostad.

Hennes liv kantas av både saga och tragedi — hennes alster efterfrågas alltmer: exempelvis såldes en unik halsring med sten från 1964 på Bukowskis nyligen med utropspriset 10-12 tkr för 114 750:-!

Vivianna mod. "tidlös" (spegeltavla).

Läs eller se gärna mer om denna ytterst eleganta dam och ikon.

Bok: Ann Westin Torun Carlssons Förlag 1993/2006

DVD: Torun – en passion i silver Rainer Hartleb

SVT Play: Nyfiken på – Lars Ulvenstam

Anm. "dinka" är "ekensnack" för klocka. "Va raspar dinkan"? = hur mycket är klockan.

Skånepågen Per Cederberg (1866-1924) började sin lärotid hos urmakare Per Månsson i Vinslöv och fick av denne gesällbrev med goda vitsord. Det var 1883 och unge Per var 17 år.

Efter konditioner i Skåne kom den talangfulle gesällen till Berlin, Paris och olika platser i Holland. Han återvände till Berlin, där han fick anställning hos kronometerfirma Friedrich Tiede som verkmästare. Under sin 13-åriga tid hos Tiede skaffade sig Cederberg mycket goda insikter i urmakeri av den högre skolan samt ett gott rykte som skicklig yrkesman. Han ville emellertid bli sin egen och återvände till hembygden för att starta en rörelse i Vinslöv, där han verkade som berömd ur- och kronometermakare livet ut. I facktidningen *Ur Optik* står att läsa: *"Under årens lopp utgick från hans verkstad åtskilliga fick- och skeppskronometrar"*. Sina kontakter med utlandet behöll Cederberg alltjämt och hade han bl. a. Berlinobservatoriet som kund. Dit reste han med jämna mellanrum och skötte deras ur.

Cederberg var en ansedd och social man. Han tog initiativet till bildandet av

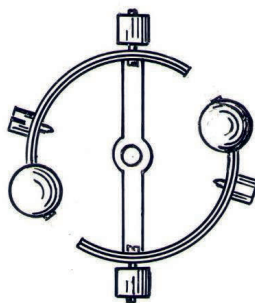
Norra Skånes Urmakareförening 1915 och hade flera andra föreningsuppdrag och kommunala uppdrag

Ett av observationsuren

Ett synligt bevis på Per Cederbergs yrkesskicklighet och förmåga att utföra ett mästerligt vackert arbete är hans fickur med kronometergång.

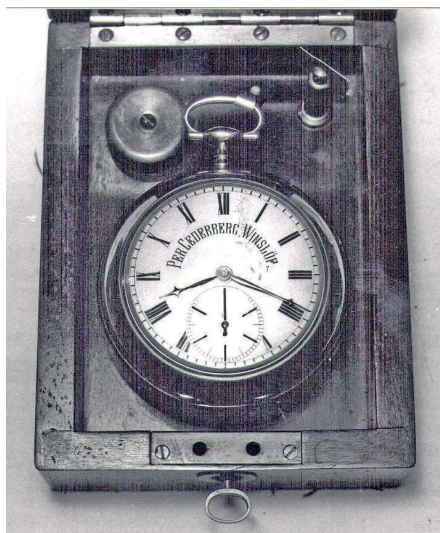
Av bevarade dokument framgår de olika tester, som ägt rum vid observatoriet i Berlin åren 1905 och 1906. Uret bestod provet med god marginal.

Verket påminner om en sjökronometer i uppbyggnaden. Verkplattor av förgylld mässing. Bottenplattan är 50 mm i diameter och den övre plattan 46 mm. I denna är ingraverat "Per Cederberg Vinslöv". Kronometergång enligt Earnshaws princip. Detentfjäders i Cederbergs ur är 0,05 mm tjock. Balansens diameter är ca 20 mm utförd enligt fig. 1 med cylindrisk spiral.

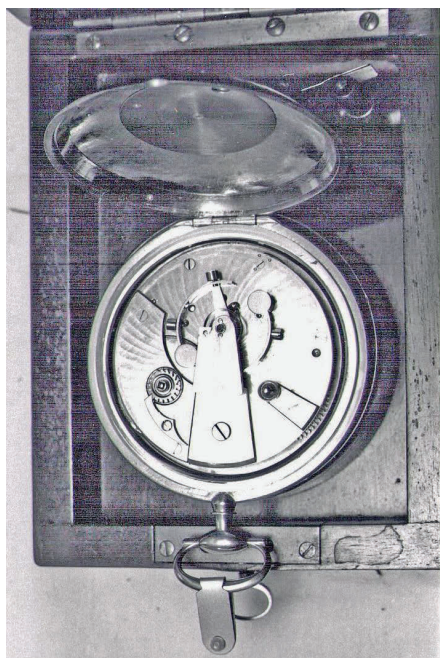

Figur 1 Balans i observationsuret.

Fattade stenar för balansaxel och gånghjulsets axel, motsten av diamant i balansbryggan. Försilvrad urtavla med romerska siffror, liten sekund vid 6, blånerade stålvisare. Visarna ställs från tavelsidan. Tavlan är signerad "Per Cederberg Vinslöv". Boetten är av Cederbergs egen tillverkning.

Figur 2 Observationsurets tavelsida.

Figur 3 Observationsurets verksida.

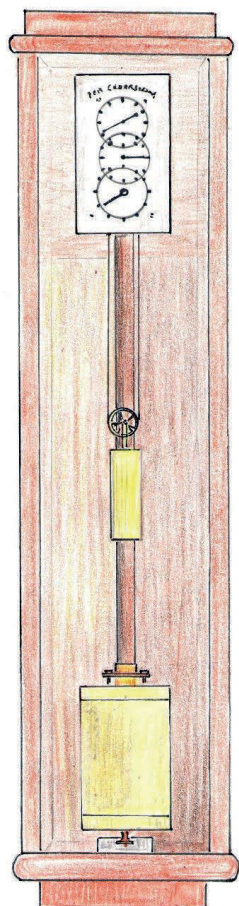
Den är gjord av mässing i linsformad design med bakstycke av silver. Uret dras från baksidan. En liten lucka på boetten täcker uppdragshållet. Luckan förs åt sidan och frigör hålet då nyckeln skall anbringas på uppdragsbommen. Fjäderkraften överförs via kedja och snäcka. Gångtiden är drygt 30 timmar. Nyckeln är försedd med spärranordning. Urets diameter är 60 mm. Ett tvådelat låsbart mahognyschatull, invändigt filtbeklätt och specialinrett för uret, dess uppdragsnyckel och en gångfjäder i reserv som fulländar detta fina observationsur. Vår medlem Bengt Svensson känner till ytterligare ett sådant ur och då kan det tänkas att Cederberg gjort en liten serie sådana.

Proberuret

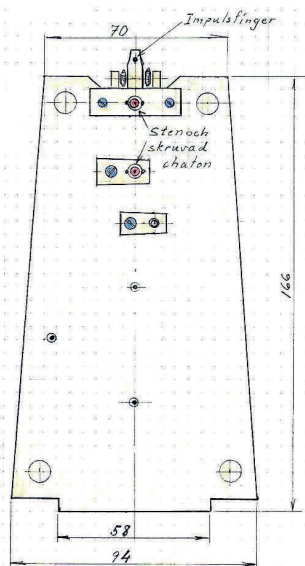
Uret är ett unikt mästerverk, ett proberur av mycket hög kvalitet och det består till sina huvuddelar av:

- Fodral av ädelträ med glasad front och glasade sidor, beslag av mässing. Figur 4.
- Stativ av stål i kraftigt utförande med konsoler för verk och pendel var för sig. Stativet är skruvat till fodralets bakstycke.
- Loddrivet urverk, figur 5 med verksbottnar av 3,5 mm mässing, bredd upptill 70 mm, nedtill 94 mm och höjd 166 mm löpverk enligt figur 6.
- Gången är speciell, en fri gång, i princip Strassergången. Ankarhakens och gånghjulets axlar är lagrade i stenhål skruvade i stenfattningar. Även kraftöverföringen till pendeln är utförd på ett speciellt sätt, som närmare beskrivs längre fram. Lod trissa och kontrapär för uppdragningen. Gångtiden är en vecka.
- Visarverk, utväxling 1:12, på tavelnsida med minutrör på centrumaxeln, timhjul på valsaxeln och ett mellanhjul.
- Urtavla av försilvrad mässing enligt figur 7.

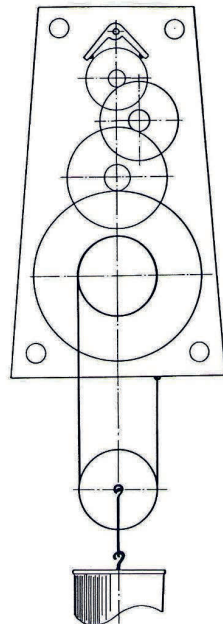
—Pendel med stång av trä, som i övre ändan är försedd med tre bladfjädrar. Pendeln hänger i de yttre fjädrarna, pendelfjädrarna, som är infästa i en platta vilande på stålstativets övre konsoler. Den tredje fjädern i mitten med impulsarmen, sticker upp genom ett frigående hål i plattan. Impulsfjädern kan alltså böjas utan att denna och dess impulsarm rör vid hålets kanter. Pendellinsen är en platt, rektangulär kropp med ellipsformat tvärsnitt. Den regleras i vertikalled med en skruv. Figur 8.

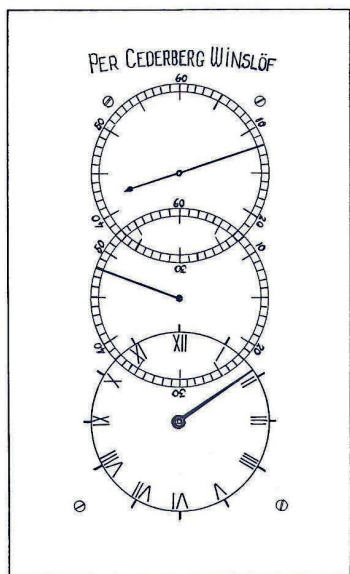
Figur 4 Uret med sitt fodral.

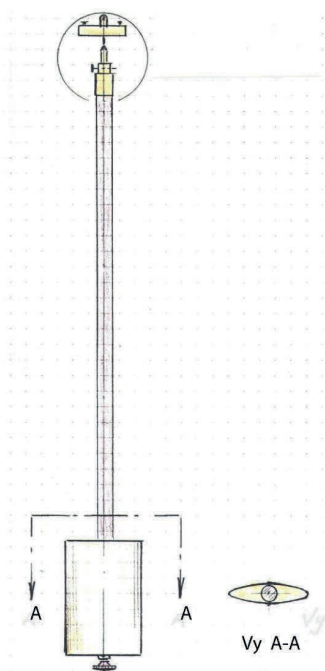
Figur 5 Baksidan av verket till proverur signerat Per Cederberg Winslöf. Verkbottnar av 3,5 mm mässing.

Figur 6 Löpverket.

Figur 7 Proberurets urtavla.

Figur 8 Proberurets pendel.

Om detta ur kan man läsa följande i S.U.T. 1916, nr 11 under rubriken "Från Mästar-kursen": "Även har vi under mästar-kursen varit i tillfälle att se gångdelar till en fri gång konstruerad och utförd av hr Per Cederberg i Vinslöf; Då denna gång röjer åtskilliga avvikelser från såväl Strassers som Rieflers och den kan därför betraktas som en självständig konstruktion".

I S.U.T. nr 2, 1924 skriver signaturen Stander i -referat från ett besök hos Cederberg: "Han visade mig sitt utmärkt väl-gjorda proberur med fri gång av egen konstruktion, jag fick också se en mängd andra intressanta arbeten och urdelar som han konstruerat och förfärdigat".

Uret är gjort efter tyska uppslag och lik-nar närmast prof. Strassers konstruktion omkring 1900. Här följer de väsentligaste skillnaderna:

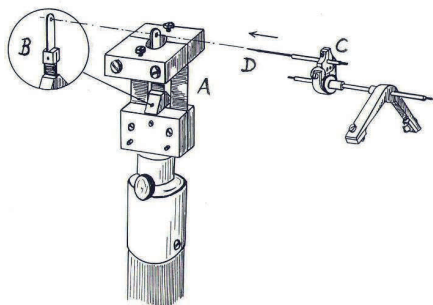
Haken och hakklorna fungerar i princip som vid Strassergången medan hakklor-nas utförande och infästning till haken uppvisar skillnader. Den klassiska Stras-sergången har dubbelpaletter vid varje klo. Paletterna är förskjutna i förhållande till varandra, så att vid hävytans slut upp-står en liten vilyta. I Cederbergs ur är dub-belpaletterna ersatta av en fattad haksten, så slipad att hävyta och vilyta erhållits till fixerat mått.

Pendeln är upphängd i två pendelfjädrar som vid Stassergången men kraften överförs endast genom en fjäder, impuls-fjädern, istället för två fjädrar och en ram.

Pendelns förbindelse med gången är sä-regen och består av en klen polerad stål-tapp, som griper in i ett stenhål i impuls-armen. Ståltappen ligger parallellt med ankarhakens axel och sitter på en uppåt-riktad ledad hävarm som i sin tur sitter på nämnda axel. Leden på hävarm kompen-serar den lilla vinkelförändring hos stål-

tappen som följer av impulsfjäders bågformade rörelse då pendeln svänger och fjädern spänns. Figur 9.

Pendeln i övrigt tycks vara av Cederbergs egen konstruktion. Urtavlans rektangulära form har också en personlig stil.

Figur 9 Detaljer av pendel och pendelföring
A pendelfjäddar, B impulsfjäder och impulsarm
med stenhål, C hävarm och D stältapp som måste
passa noga i stenhålet.

Gången och reglaget fungerar på följande vis:

Gånghjulet har samma utseende som till en vanlig Grahamgång men funktionen är en annan. Utmärkande för denna gång är vilan efter hävningen. Vidare sker impulserna till reglaget genom en särskild fjäder, impulsfjädern, som spänns allt eftersom pendeln svänger. Fördelen med denna konstruktion är att pendeln alltid får samma impuls även om kraften på gånghjulet varierar, eftersom det är fjäderns styrka, som bestämmer impulsens storlek. Hakklorna är var och en så utformade att vilytor uppstår i slutet av hävningen i motsats till Grahamgången. Gånghjulet står stilla den längsta tiden av cykeln vilket ger sig till känna på sekundvisarens språngvisa rörelse.

Om gången har en hjultand i vila mot förklons viloyta svänger pendeln åt vänster och då rör sig impulsfjäders övre del åt

höger. Det utlöser tanden från viloläget och en ny tand faller på hävytan på efterklon. Tanden trycker på hävytan och för haken hastigt tills tanden når vilytan. Hakens rörelse överförs till impulsfjädern, som spänns något. Denna lilla spänning av fjädern är tillräcklig som impuls för att pendeln skall svänga tillbaka till mittläge och vidare över detta. Härvid blir gånghjulstanden frigjord på nytt från vilytan och cykeln upprepas.

Som redan nämnts blir impulserna praktiskt taget lika stora oberoende av kraften från verket. Man har kommit ganska nära idealet men i gengäld är uret känsligt för yttre påverkan såsom skakningar och andra rubbningar av justeringen.

Illustrationer

Bertil Norin

Litteratur

Svensk Urmakeritidning
1916, nr 11 sid 150
1924, nr 2 sid 18-19

Sven Sandström:
Korrespondenskurs i urmakeri, brev Malmö
1938
Svenska urmakare och optiker 1939.

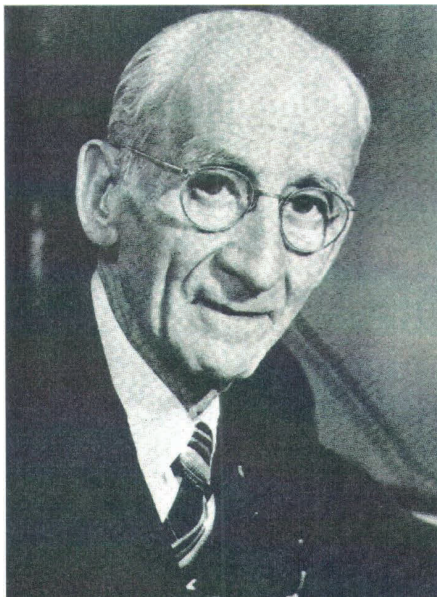
Otto Mortensen:
Handbog for Urmager 1, sid 140-142 Köpenhamn 1948

Gunnar Pipping m. fl. Urmakare och optiker.

Ur Optik nr 8, 1980

William H. Samelius – en mycket speciell urmakare

Bo J. Ronnerstam

Namnet Samelius bör vara bekant för alla som läst Tid-skrift Årg. 2, 2010. Vår nu tyvärr bortgångne vän Per Franzén lämnade i det numret en intressant redogörelse för den mycket intressanta urmakarsläkten Samelius. Hans artikel berörde därför också i korthet William Samelius, som är ett namn mer känt och beundrat i USA än i Sverige och därför förtjänar en fylligare presentation.

William föddes 1872 i Belfast, Irland där hans far Knut Wilhelm då var verksam och fann sin hustru – Williams mor. Knut Wilhelm återvände med sin familj till Sverige 1876, men flyttade 1880 till USA, där han blev föreståndare för ett stort urmakeri. (Obs! Årtal för födelse resp. flytt till USA kan skilja något år mellan olika källor.)

William studerade liksom sin far i England och Schweiz innan han slog sig ned

för gott i USA. Efter några år som lärare på en teknisk skola i Chicago tillträdde han år 1931 en tjänst som instruktör vid Elgin Watch College och avancerade snart till positionen som dess rektor, en roll som han behöll till sin pensionering 33 år senare. Under denna tid examinerades mer än 3500 elever, vilka sägs ha beundrat och respekterat honom mycket. De kallade honom Pop (Pappa) Samelius.

Hans inflytande på urmakeriyrket gjorde honom till den i USA mest hyllade, men hans namn var även respekterat utanför landets gränser. Visserligen kan andra personer genom enstaka uppfinningar eller vetenskapliga upptäckter ha betytt mer inom begränsade områden av urmakeriet, men det Samelius respekteras för är hans stora betydelse för urmakeri i praktiken och inte minst för hans gärning som lärare.

Ett exempel på hans pedagogiska förmåga och praktiska läggning är följande klipp ur boken: "His practical ability was such that he could demonstrate the making of a 16 size Elgin staff to a student. He would sit down at the lathe and in minutes, turn one out whose measurements were within a hundredth of a millimeter to a genuine staff, not using any gauges of any kind during that single operation."

Han tillverkade också i pedagogiskt syfte modeller till 45 olika gångsystem, vilka nu finns att beskåda i entrén till Chicago Science and Industry Museum samt i Franklin Institute i Philadelphia. Han skänkte också till Smithsonian Institute i Washington en samling av mycket gamla urmakeriverktyg.

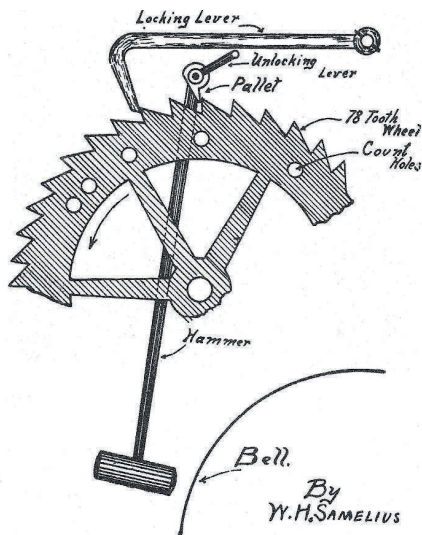

Modell av gångsystem enligt Thomas Mudge.

William Samelius avled 1961 i en ålder av 89 år. För att hedra hans minne gav American Watchmakers Institute tjugio år efter hans död ut den bok som här refereras. Vår medlem Per Kullstam, som bor större delen av året i USA, har vänligen lånat ut sitt exemplar av boken som grund för denna artikel.

Boken innehåller ritningar, tydliga teckningar och tabeller från hans undervisning vid Elgin, men i huvudsak frågor och svar i den spalt Information PLEASE! som Samelius underhöll i den månatliga tidskriften American Horologist and Jeweler. Han lämnar där utförliga och pedagogiskt väl formulerade svar på de mest

skiftande frågor som läsarna ställer. Hans framställning påminner mycket om upp-lägget i Wilhelm Schultz bok Der Uhrmacher am Werktsch.

Teckning av ett märkligt slagverk som endast kräver ett hjul (steghjul och slagskiva i ett). En fjädrande tråd som frigör och stoppar slagskivan går in i hålen.

Referenser

Hagens, Orville R.: WATCH & CLOCK Information Please. W. H. SAMELIUS. Dean of American Watchmakers. American Watchmakers Institute Press 1981. 408 s.

Antalet medlemmar i DEGAUVIS var vid årets början 47. Under året har en medlem avlidit, Sune Hartman, och två medlemmar har slutat. Tre nya medlemmar har tillkommit, Hans Weywadt, Lars Söderberg och Robert Harlin. Antalet medlemmar var vid årets slut således 47.

Årsmöte hölls 16:e mars då stadgeplanliga punkter avhandlades och styrelsen omvaldes i oförändrat skick. Bengt-Arne Bengtsson höll därefter ett föredrag om tidsutlösningsmekanismer till torpeder och granater, och deras tillverkning i Bofors.

Åke Nordström höll vid vårmötet ett föredrag eller kåseri om tiden ur ett filosofiskt och kulturhistoriskt perspektiv. Planen var även att bestiga Gustav Vasakyrkans torn i samband med mötet, men tyvärr blev detta omöjligt pga. byggnadsarbeten.

Vårutflykten gick 4:e juni till Pythagoras Industrimuseum i Norrtälje, där tändkulemotorer en gång tillverkades. Utflykten inleddes men lunch på ”Åtället” vackert beläget vid ån, därefter förevisades den intressanta och intakta mekaniska verkstaden, med maskiner från förra seklets början.

Tändkulemotor 8 hk 1914, går på torskleverolja, smör eller vad man haver.

Verktygsmaskinernas funktion förklarades och någon av dem kördes. En tändkulemotor kördes därefter och förevisades detaljerat.

Höstmöte hölls 14:e september och var en ”deltagarnas afton”, där olika horologiska föremål presenterades av medlemmarna

Vid Novembermötet 23:e nov föreläste Bosse Ronnerstam om sin forskning om Stockholmsurmakarna Zacharias Besck och Johan Wideman, med tonvikt på en osämja dem emellan som fick rättsliga följder. Ett ur av Zacharias Besck förevisades också.

Tennispaviljongens ur med automatiskt uppdrag.

DEGAUVIS tornursgrupp besökte under året den gamla K-märkta tennispaviljongen på norra Djurgården, vars torn har ett Linderoth-ur från 1896. Uret fungerar bra. Vi föreslog ägaren SCIF (Sveriges Centralförening för Idrottens Främjande) att inköpa ett automatiskt uppdrag för uret. Tornursgruppen monterade och anpassade uppdraget samt rengjorde och smorde uret. För arbetsinsatsen och resorna erhöll vår förening en gåva på 10.000 kr från SCIF. Frånräknat alla kostnader kan DEGAUVIS tillgodoräkna sig 6.500:-, som föreslås bli en fond för vårt kommande jubileum.

Sedvanligt årsmöte hölls 10 februari - därefter följde en föredragning av medlemmarna Eric Leskinen och Anders Andersson över en däckskronometer av Paul Ditisheim gällande konstruktion och historia med observatoriecertifikat - se T-S 8/2016 sid. 37-40.

Våren fortsatte den 16 april med slottets utställning (I Tiden-Kungliga klockor under 400 år), där hovet lät "klinga sina klockor" med Sophia Reuter Dahl som ciceron. Tyvärr hade SJ en av sina "dåliga dagar" med kraftiga förseningar, så för vissa deltagare blev det "mycket tåg den da'n".

Hösten inleddes i Fritiofs Garage bland veteranbilar - Eric Leskinen visade och beskrev en i det närmaste unik Zenith däckkronometer med dubbla observatoriecertifikat.

Lars Berg visade ett elegant engelskt bordsur med spindelgång och snäckor i trä av William Carter från senare delen av 1700-talet.

I mitten av november besöks Surte Glasmuseum - glasbruket var för drygt hundra år sedan landets största men är nu nerlagt och fusionerat i Limnareds glasbruk. Museet håller genom delvis ideella krafter hög standard och håller för närvarande på att renovera sitt tornur av Linderoth från 1896.

Mest omtalad är annars medarbetaren Alexander Samuelsson, som emigrerade till Amerika och där fick uppdraget att skapa en ny flaska åt Coca-Cola; flaskan skulle vara unik, så att man kunde urskilja den även i mörker och ha vulstiga former likt den "famösa undersköna bystvampen" Mae West. Prototypen (se nedan) blev dock så övertung att den lätt välte och fick därför slimmats - annars var ju Maes motto: "jag döljer inte mina kurvor - jag

bara visar dem" eller "jag talar två språk - kroppsspråk och engelska!"

"Prototypen".

"Originalet".

Årsavslutning på Post Hotel med lunch, därefter besök på utställningen "Värdefullt" i Historiska Museets (Ostind. Kompaniets Hus) nyöppnade valv - final hos Gerhard Gren i hans "nya verkstad" vid Kronhuset - en pågående reparation - ett golvrör av Nils Berg - visade senare 1700-talets svenska utsökta kvalitet inom urmakarkonsten.

Föreningen har omkring fyrtio medlemmar.

DGUV MALMÖ året som gått

Peter Borgelin

"Kronometerkungen" var den mystiska rubriken på föredraget i februari 2016. Det var enligt föredragshållaren Peter Borgelin det rätta "epitetet" för Sveriges främsta urmakare någonsin: Victor Kullberg. Vi fick en omfattande historisk presentation och som "dessert" presenterades en utställning av alster från den kände tillverkarens verkstad.

Årsmöte med efterföljande auktion genomfördes i april månad och senare samma månad genomfördes en **vårutflykt**. Det var *"Industrimuseet Stockmöllan resp. Leksaksmuseet i Eslöv"* som stod på programmet. Två intressanta sevärdheter.

Hösten inleddes i september med en **utflykt** till Österlen. Vi inledde med att besöka renässansborgen Svaneholms slott. Därefter åkte vi till AB M&E Ohlssons Klockgjuteri i Ystad. En mycket innehålls- och lärorik dag.

I oktober var det dags att samlas i Malmö för det årligen återkommande mötet med titeln **"Deltagarnas afton"**. Det var som vanligt gott om intressanta föremål. **"Urställ"** var temat i november. Vår medlem Bertil Norin, inledde med att berätta om detta intressanta tillbehör med assistans av en bildsvit. Efter inledningen av Bertil gavs det möjlighet att studera den omfattande "utställningen" av urställ av de mest varierande slag. Alla utställarna fick berätta om sina "objekt". Ett omfattande, intressant och inte minst "prisvärt" samlarområde är onekligen **"Väckarur"**, vilket var temat i januari 2017. Peter Borgelin inledde med att visa ett antal bilder och några utvalda väckarur. Efteråt kunde vi studera den omfattande utställningen som omfattade ca 100 väckarur. Fantastiskt vilken variationsrikedom som de olika fabrikanterna bjöd på. Merparten av

de förevisade väckaruren var masstillverkade. En del av dem blev troligen inte någon försäljningssuccé varför de bevarade exemplaren är sällsynta idag.

I februari var det dags för ett möte som drog extra publik. Vi var 32 deltagare som hörsammat kallelsen med rubriken: **"En prisbelönt gångmodell"**, Pontus Köhler och Sebastian Schlette, två begåvade elever från urmakarskolan i Motala, förevisade en gångmodell som de tillverkat som nybörjare på fritiden under sex veckors tid. Modellen vann i hård internationell konkurrens priset för "Young Talent" utfäst av den internationella sammanslutningen av oberoende urmakare; AHCI, Académie Horlogère des Créateurs Indépendants.

Prisbelönt gångmodell med tourbillon.

Föreningen har utvecklat samarbetet med Dansk Horologisk Selskab. Medlemmar har korsat sundet vid flera tillfällen och vi känner alla att detta är ett samarbete där det bara finns vinnare.

Årsmöte och auktion är planerat i mars 2017.

DGUV Östergyllen – verksamhetsberättelse 2016

Gunnar Wenngren

Året 2016 har varit ett uselt år vad gäller DGUV Östergyllens aktiviteter.

På grund av dödsfall respektive omfattande sjukdom så har styrelsens arbete inte kunnat fungera som önskvärt.

Föreningens enda aktivitet har varit ett besök på utställningen Kungens klockor på Stockholms slott inklusive ett föredrag av Sofia Reuter Dahl (kungens urmakare).

Dagen fortsatte med ett besök i Storkyrkans torn med Stockholms minsta museum.

Hela arrangemanget skedde i samverkan med urmakarskolan. Tack för fint samarbete!

Arbetet med att få föreningen på fötter, inklusive värvande av nya medlemmar, har påbörjats.

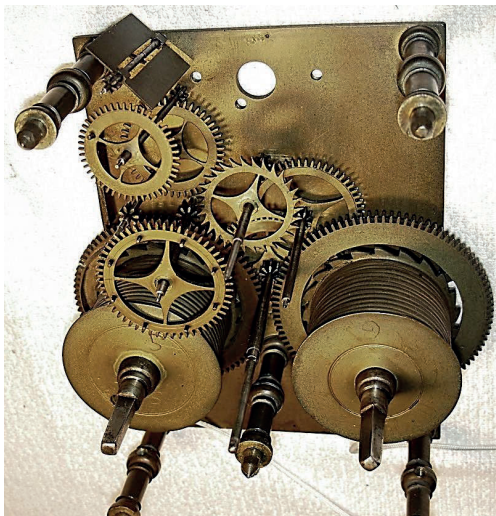

Från Samuel Svenzons (1812-1895) urmakarverkstad/smedja i Östergötland. Trämodeller för gjutning av hjul till tornur. Från utflykt med DGUV Östergyllen 2012. Samuel Svenzon var William Samuelius farfar se sid 50 och Arg 2. Foto Eric Read.

Antikurmakaren

*Antikurmakaren i Malmö hälsar
nya och gamla kunder
välkomna med ur-uppdrag.*

Köper, reparerar och säljer alla typer av antika ur.

Per Ekelund
Antikurmakaren
Davidshallstorg 8
211 45 MALMÖ

Tel 040-611 22 87 eller 073-515 00 17
antikurmakaren@gmail.com